

โครงการวิจัย

13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย

รายงานผลการวิจัย (เล่ม 1)

บทสังเคราะห์

สมชาย สำเนียงงาม
(หัวหน้าโครงการ)

2565

ได้รับทุนวิจัยจากธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน)
และคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

โครงการวิจัย "13 ตุลาคม 2559 กับความเปંગบานของศิลปะไทย"

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ บทสังเคราะห์

ทั้งลุ่มลูกคลูกหลานและวิวัฒน์
เพราะมีรากในวันนี้จึงมีเรา
ศิลปะไร้เขตไร้พรมแดน
ศิลปะส่องทางให้แก่กัน

งันสงัดถูกปลุกโดยโศกเศร้า
พระราชาสถิตเนาในใจนิรันดร์
ศิลปะเป็นแกนชีวิตมัน
ศิลปะทั้งปวงนั้นจึงเป้งบาน

สมชาย สำเนียงงาม
(หัวหน้าโครงการ)
มีนาคม 2565

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	3
Abstract	4
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	5
EXECUTIVE SUMMARY	7
รายงานบทสังเคราะห์	10
มโนทัศน์สำคัญ	42

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย “13 ตุลาคม 2559 กับความเปંગบานของศิลปะไทย” มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาปฏิบัติการของมหาชนที่มีต่อการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 ว่าเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดความเป้งบานของศิลปะได้อย่างไร เพราะเหตุใด และมีทางใดที่จะปรับปรากฏการณ์ดังกล่าวให้เป็นพลังทางวัฒนธรรมและสังคมที่ดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ผลการวิจัยที่มาจากกรณีวิเคราะห์ข้อมูลอันเป็นรูปธรรมจากรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และภาพยนตร์ยืนยันว่า สังคมไทยมีโครงสร้างลึกอันเป็นศักยภาพของการคิดเป็นศิลปะและการสร้างสรรค์ทางศิลปะที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งก่อตัวขึ้นในระดับชุมชนแล้วแผ่ขยายวงออกไป การแสดงความภักดีต่อพระราชอาอย่างเสรีทั้งของผู้ที่เป็นศิลปินอาชีพและผู้รักสมัครเล่นในรูปของงานศิลปะ เป็นผลมาจากการที่พระราชาทรงมีบทบาทเป็นศูนย์รวมใจและเป็นรากฐานให้แก่สัมพันธภาพแนวนอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และเสริมสร้างพลังสร้างสรรค์ให้แก่กัน แม้พระราชอาจะเสด็จสู่สวรรคาลัยไปแล้ว พลังร่วมนั้นก็ยังคงอยู่ จึงเป็นการสมควรที่ระบบการศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจะนำลักษณะเฉพาะอันโดดเด่นของสังคมไทยที่กล่าวมาข้างต้นไปปรับเป็นทิศทางในการพัฒนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบไป

คำสำคัญ : การศึกษา, โครงสร้างลึก, รัชกาลที่ 9, ศิลปะ, สัมพันธภาพแนวนอน

ABSTRACT

The research project, “13 October 2016 and the Renaissance of Thai Art”, aims to study as to why and how the reactions of the Thai people to the passing away of King Rama IX could bring about the flowering of Thai art, and to seek ways and means to lend permanence to this socio-cultural force. The research results derived from the analysis of concrete data related to literature, visual arts, theatre, music and cinema confirm the existence of a deep structure inherent in everyday life which enables the Thai to think and to create artistically, whereby this potential radiates centrifugally from the community level. A spontaneous expression of loyalty to the late King, both on the part of professionals and amateurs, by way of creative works was the result of a cohesion emanating from the King’s active part in fostering a horizontal relationship with his people which encouraged mutual learning and creativity. Though His Majesty has departed, that collective force remains. It is therefore desirable that the educational system, both formal and informal, should exploit to the full those great potentials within Thai society so as to chart a constructive direction in the development of art and culture.

Keywords: Art, deep structure, education, horizontal relationship, Rama IX

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัย “13 ตุลาคม 2559 กับความเปંગบานของศิลปะไทย”

พระราชาทรงเป็นฐานรากของแผ่นดินแม่ มิใช่ยอดพระราชมณเฑียร ข้อค้นพบนี้เป็นยิ่งกว่าอาคารวาทใดๆ เมื่อพระราชาสเด็จพระสุริยวงศาธิบดี ฐานันั้นมิได้สูญสลายไป กฎการอาจเสื่อมทรุดไปได้ตามกาลเวลา แต่รากฐานนั้นถ้ายิ่งทรุดก็ยิ่งฝังลึก พระราชามีได้เสด็จเสียบพระนครในรูปของพิธีกรรม แต่เสด็จออกไปสัมผัสกับชีวิตของปวงชน รัชกาลอันยาวนานสร้างสัมพันธ์ภาพแนวนอนอันแน่นแฟ้น เมื่อศิลปะเป็นสมบัติร่วม เมื่อความสามารถในการคิดเป็นศิลปะและในการสร้างงานศิลปะเป็นโครงสร้างลึกของสังคม พระราชาทรงตระหนักในศักยภาพนั้น จึงทรงเกื้อหนุน ส่งเสริม และร่วมสร้างสรรค์งานศิลปะที่ทรงมอบให้แก่ปวงชน ชาวบ้านเรียกพระองค์ว่า “พ่อ” อันเป็นสมัญญาที่ทรงรับด้วยความเต็มพระทัย สมบัติที่พ่อฝากไว้ทั้งที่เป็นรูปธรรม ทั้งที่เป็นความคิด ทั้งที่เป็นวิถีชีวิตอัน “พอเพียง” ฝังอยู่ในใจประชาชน เมื่อพ่อจากไป พวกเขาจึงสื่อความต่อกันต่อไปด้วย “ภาษาพ่อ” ที่ผูกโยงเขาไว้ด้วยกันด้วยสำนึกกร่วม ศิลปะสืบภาษานั้นต่อไปแม้ว่าพ่อจะได้จากไปแล้ว ข้อค้นพบที่กล่าวมามีใช้ผลของการวิจัยในรูปแบบที่คุ้นชินกัน แต่เป็นการเผยแสดงพลังแห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงยิ่ง

คณะผู้วิจัยยอมรับว่า จุดเริ่มต้นทางความคิดที่ผลักดันให้เกิดการสร้างงานวิจัยนี้ขึ้นมาเป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่มีต่อทั้งความสูญเสียครั้งใหญ่ และต่อปรากฏการณ์ทางศิลปะที่ในหลายกรณีปะทุเกิดขึ้นในช่วงข้ามคืนของวันที่ 13 ตุลาคม 2559 พลังสร้างสรรค์ทางศิลปะที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน มิใช่ไฟไหม้ฟาง แต่เป็นการเผยแสดงถึงความสำนึกกร่วมซึ่งแฝงอยู่ในส่วนลึกของคนไทย ทำให้เกิดความเป้งบานที่ดำเนินต่อเนื่องไปจนถึงงานพระเมรุ ซึ่งเป็นผลของการรวมพลังความคิดและพลังสร้างสรรค์ของทั้งผู้ที่จัดเจนในศิลปะ และ “ผู้รักสมัครเล่น” เมื่อได้มีเวลาใคร่ครวญไตร่ตรอง คณะผู้วิจัยตระหนักดีว่า การรวมพลังดังกล่าวเป็นศักยภาพอันโดดเด่นของสังคมไทยที่น่าจะได้มีการศึกษาอย่างจริงจังเป็นวิชาการ เพื่อที่จะปรับปรากฏการณ์ที่ดูประหนึ่งว่าจะเป็น “ช้อยกเว้น” ให้เป็น “กฎเกณฑ์” อันจะชี้ทางไปสู่อนาคตได้ ทั้งนี้มิใช่แต่ในด้านของพัฒนาการของศิลปะเท่านั้น แต่รวมไปถึงการนำพาสังคมไทยให้ก้าวหน้าไปได้ท่ามกลางวิกฤตโลกที่ถาโถมเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ที่กล่าวมาโดยรวมนี้คือวัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัย

จากจุดเริ่มต้นที่อาจมีลักษณะเป็นอัตวิสัย คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลที่เป็นภววิสัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ 5 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และภาพยนตร์ และค้นพบว่า ศิลปะอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทย เริ่มต้นด้วยการสร้างความแข็งแกร่งในระดับชุมชนหรือกลุ่มบุคคล แล้วจึงมีการถ่ายทอดออกไปในวงกว้าง ระบบการศึกษาสมัยใหม่มุ่งสร้างองค์ความรู้ที่เป็นสมบัติกลาง แต่จะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อให้ความสำคัญกับความชัดเจนในเชิงปฏิบัติ ก่อนที่ความรู้เชิงทฤษฎีจะก่อตัวขึ้นมาได้ ความสามารถในการปรับตัวของคนไทยเอื้อให้เกิดการปรับปรนเป็นแนวทางสร้างสรรค์ใหม่ที่ได้รับแรงกระตุ้น

มาจากต่างแดน โดยเฉพาะจากโลกตะวันตก ศิลปะร่วมสมัยของไทยจึงสามารถนำรากฐานจากชนบประเพณีดั้งเดิมไปผสมกับแนวคิดและแนวปฏิบัติสมัยใหม่ ทำให้ประสบความสำเร็จในระดับนานาชาติได้ในหลายสาขา การรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะเทคโนโลยีสื่อสารออนไลน์ดิจิทัล อาจส่งผลในทางลบบางประการที่กระทบต่อระบบ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” ของสังคมไทย แต่ในทางศิลปะก็เปิดทางให้เกิดการสร้างสรรคใหม่ได้อย่างน่าทึ่ง ทั้งหลายทั้งปวงนี้เป็นการยืนยันว่า คนไทยคิดต่อและคิดใหม่ได้ตลอดเวลา สังคมนี้เป็นสังคมแห่งความคิด สิ่งที่กลุ่มวิจัยได้ดำเนินการต่อเนื่องมาเป็นเวลาร่วม 20 ปี คือการศึกษาและผลักดันให้เกิดวัฒนธรรมแห่ง*การวิจารณ์* ซึ่งอาจทำหน้าที่จะเป็นตัวกำกับคุณภาพของการสร้างสรรค์ทางศิลปะไปพร้อมกันได้ด้วย

ถ้าสัมพันธ์ภาพแนวนอน คือ ลักษณะที่สร้างความแข็งแกร่งให้แก่สังคมไทยมาแต่เดิม ความสำเร็จของพระราชชาในการเสริมพลังแห่งความสามัคคีร่วมเป็นปรากฏการณ์ที่มีความเป็นเอก พระราชามีได้ทรงประกาศพระราโชบาย แต่พระราชาทรงร่วมสร้างพลังแห่งสัมพันธ์ภาพแนวนอนนั้นด้วยพระองค์เอง อันรวมถึงการใส่พระทัยในการปฏิบัติ และเชื่อมโยงการสร้างสรรคทางศิลปะเข้ากับชีวิตของชาวบ้านในระดับชุมชน ในแง่นี้ รัฐไทยอันมีกลไกในการบริหารที่ยังผูกติดอยู่กับสัมพันธ์ภาพแนวตั้ง จำเป็นจะต้องเรียนรู้จากทั้งชาวบ้านและจากพระราชชา *ข้อเสนอเชิงนโยบาย* ของโครงการวิจัยนี้จึงเป็นไปในทางที่แนะนำให้รัฐใส่ใจในการเรียนรู้จากประสบการณ์และภูมิปัญญาในระดับชุมชน และส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล ได้ใช้ศักยภาพของเขาในการสร้างสรรค์อย่างเต็มที่ แต่เดิมสมาชิกของชุมชนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จนในบางครั้งเกิดความสามารถหลายทาง *การศึกษาสมัยใหม่* จึงควรส่งเสริมหลักการของ “ศิลปะส่องทางให้แก่กัน” ไปด้วย มิใช่มุ่งแจจแจงวิชาเฉพาะที่ตายตัวจนเกินไป ทั้งระบบที่เป็นทางการและระบบที่ไม่เป็นทางการพึงได้รับการสนับสนุน เพราะการสร้าง “ผู้รักสมัครเล่น” ในวงกว้างคือ รากฐานของการสร้างความเจจจัดของ “ศิลปินอาชีพ” การศึกษาที่มุ่งแต่การเรียนการสอนวิชาหนังสือหรือทฤษฎีโดยให้ความสำคัญกับการปฏิบัติน้อยเกินไป เป็นการฝืนวัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทย

ในที่สุดแล้ว การวิจัยที่ว่าด้วยศิลปะก็สามารถสื่อนัยที่กว้างออกไปถึงการพัฒนาสังคมไทยทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหภาคได้ด้วย ชื่อของงานวิจัย ซึ่งถ้าดูผิวเผินอาจเป็นเพียงอาศิรวาท กลับกลายเป็นการค้นพบโครงสร้างลึกของสัมพันธ์ภาพแนวนอนของไทย รัฐจึงต้องเรียนรู้จากพระราชชาในเรื่องบทบาทของผู้นำที่เป็นฐานรากมากกว่าเป็นยอดของอาคาร

EXECUTIVE SUMMARY

RESEARCH PROJECT “13 OCTOBER 2016 AND THE RENAISSANCE OF THAI ART”

The King was the foundation of the native soil, not its summit. This discovery means more than any eulogy. When the King passed away, that foundation did not disappear. The spire of the edifice might crumble with the passage of time, but the more the foundation sinks, the more it deepens. The King would not perform the ritual of parading around the city; he went out to mingle with the common people. The long reign strengthened that horizontal relationship. If the arts were common property, if artistic thinking and the ability to create constituted society's deep structure, the King was conscious of that potential. He thus supported, fostered and participated in the creative work which he willingly shared with the people. The common folk called him “Father”, an appellation that he gladly accepted. The legacy left by Father, in concrete forms, in ideas and in the ideal way of life characterized by “sufficiency”, imprinted themselves upon the minds of the people. After Father has departed, they continue to communicate in their “father tongue” which binds them together through a common consciousness. The arts perpetuate that common language, although Father is no longer with them. Such a discovery is uncommon in research work. It is a revelation of a uniting force based on a very solid foundation.

The research team is willing to admit that the original desire to undertake the present research was motivated by an emotional reaction to the great loss and the resultant creative phenomena, some of which spontaneously occurred during the night of 13 October 2016. It was a sudden manifestation of a creative urge; certainly not a “straw fire”, as we often say in Thai, but an expression of a hidden common consciousness which constitutes the deep structure of Thai society that accounted for a blossoming of contemporary art which continued until the royal funeral, a unifying force in terms of thinking and creativity on the

part of the artistically initiated, as well as “amateurs”. Upon further reflection, the researchers became aware of the need for a serious study of those potentialities inherent in Thai society, so that it will be possible to transform what may appear as an “exception” into a “rule” which should point the way forward. We are not thinking only of artistic developments but also of ways and means to charter the future course of Thai society face-to-face with world crises that incessantly beset Thai society. The main objective of our research was conceived under the circumstances described above.

In spite of an inevitably subjective starting point, the research team began to collect and study objective data related to 5 artforms, namely literature, visual arts, drama, music and cinema, and have discovered that the arts have always formed an integral part of the daily life of the Thai people. Beginning at the community level, the arts function in a centrifugal mode. Modern education aims to create a body of knowledge as common property, but success can only come when due attention is paid to the practical side of the process, whereby the formation of theoretical knowledge is but a further step. The natural gift of adaptability has enabled the Thai to appropriate new creative possibilities which they can learn from foreign culture, especially from the West. Contemporary Thai art has thus been adept in merging traditional heritage with modern modes of thinking and practising. Their efforts have in certain artistic domains met with success in the international arena. The advent of modern technology, especially digital technology, may have had some adverse effects on Thai life which derives its strengths from direct human contact, but artistically speaking, the new technologies have opened up new creative possibilities that are quite impressive. All this tends to confirm that the Thai can rethink and innovate all the time. They are a thinking society. Furthermore, the present research team can build upon the spadework initiated by their predecessors during the past 2 decades in forming a body of knowledge related to “the critical culture” which can also serve as an evaluative mechanism.

If horizontal relationship is a societal strength inherited from the past, the success of the King in reinforcing this common consciousness can be regarded as unique. His Majesty did not need to issue royal decrees: he simply became part of that horizontal relationship, propped by his special interests in linking artistic creation with community life. In this respect, the Thai state with its essentially vertical administrative structure has a great deal to learn from the simple folk as well as from His Majesty. The *policy recommendations* proposed by the present research project would be for the state to learn from the experience and wisdom at the community level and to encourage individuals, groups of people and communities to exploit to the full their inherent potentials. Members of traditional communities were wont to learn from each other, with some attaining versatility in arts and crafts. *Modern education* should espouse the principle of “mutual illumination of the arts” while loosening itself from the rigid segregation of disciplines. Both the formal and informal modes of learning should be supported, for the building up of a large pool of “amateurs” is a prerequisite for the cultivation of true “professionals”. An education intent on fostering book-learning or theoretical learning without sufficient regard to the practical side of education runs counter to the learning culture of the Thai people.

When all is said and done, a research on the arts is in a position to convey a significant message with wide-ranging implications regarding the development of Thai society both at the macro and micro level. The title of the research project might at first sight appear to be a kind of royal eulogy, but it finally turns out to be a discovery of the deep structure of society that depends on a horizontal relationship among the people. The Thai state has to learn from the late King Rama IX as to how leadership can emanate from the base and not from the summit of society.

I บทนำ

บทสังเคราะห์: โครงการวิจัย 13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย (เล่ม 1) เป็นส่วนหนึ่งของรายงานผลการวิจัยโครงการ “13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย” โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สำเนียงงาม เป็นหัวหน้าโครงการ ได้จัดทำผลการวิจัยในรูปของหนังสือเผยแพร่จำนวน 6 เล่ม ดังนี้

1. บทสังเคราะห์: โครงการวิจัย 13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย (เล่ม 1)
2. วรรณศิลป์: โครงการวิจัย 13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย (เล่ม 2)
3. ทักษะศิลป์: โครงการวิจัย 13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย (เล่ม 3)
4. ศิลปะการแสดง: โครงการวิจัย 13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย (เล่ม 4)
5. สังคีตศิลป์: โครงการวิจัย 13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย (เล่ม 5)
6. ภาพยนตร์: โครงการวิจัย 13 ตุลาคม 2559 กับความแบ่งบานของศิลปะไทย (เล่ม 6)

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปรากฏการณ์อันเป็นแรงบันดาลใจให้คณะผู้วิจัยดำเนินโครงการนี้คือ ความแบ่งบานของศิลปะไทยอันเป็นปฏิกริยาตอบสนองต่อการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในวันที่ 13 ตุลาคม 2559 เพราะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ความสำนึกร่วมในรูปของความศรัทธาและภักดีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชาและอัครมหาศิลปิน เป็นพลังหนุนเนื่องให้เกิดการสร้างสรรคทางศิลปะที่โดดเด่น พสกนิกรทั่วราชอาณาจักรผู้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่างหาทางของตนที่จะแสดงออกด้วยการสร้างสรรคทางศิลปะ ซึ่งในบางลักษณะเป็นการลบเส้นพรมแดนระหว่าง “ผู้รักสมัครเล่น” (amateurs) กับศิลปินอาชีพ (professionals)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นหมุดหมายที่สำคัญยิ่งของพัฒนาการของศิลปะไทยที่ทำให้ผู้วิจัยต้องศึกษา มองย้อนหลังในเชิงประวัติศาสตร์ และได้ค้นพบว่าในอดีตมีปรากฏการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมไทยอันกระตุ้นให้เกิดการแสดงออกทางศิลปะเป็นระยะๆ นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผ่านวิกฤตการณ์ทางการเมืองสังคมและทางเศรษฐกิจอีกหลายครั้ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าจุดสุดยอดของการแสดงออกทางศิลปะที่มีต่อปรากฏการณ์สำคัญของสังคมไทยอยู่ในช่วง 13 ตุลาคม 2559 จนถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพวันที่ 25-29 ตุลาคม พ.ศ. 2560 แนวคิดดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางวิชาการ เพราะเท่ากับเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ศิลปะไทยด้วยมิติใหม่ นั่นคือการใช้ความสำนึกร่วมในการสร้างสรรคทางศิลปะเป็นตัวนำในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย

คำถามที่สำคัญของการวิจัยคือการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรส่งผลให้ศิลปะแบ่งบานอย่างไร สามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมได้อย่างไร รวมทั้งมุ่งหาคำตอบที่เชื่อมโยงกันว่า นโยบายทางศิลปะอันจะเอื้อให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางวิกฤตการณ์นานัปการในระดับโลก ควรเป็นอย่างไร

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาและวิเคราะห์ความเป่งบานของศิลปะ 5 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และ ภาพยนตร์ นับตั้งแต่ 13 ตุลาคม 2559 จนถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพอันเป็นผลจากสำนึกร่วมที่เกิดขึ้นในหมู่พสกนิกรทั่วไป

2. สกัคตบทเรียนจากการตื่นตัวของศิลปะในครั้งนี้ ซึ่งเกิดขึ้นในทุกระดับของสังคมไทย ว่าสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างไร และเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมได้อย่างไร

3. ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทิศทางในการกำหนดนโยบายจากพื้นฐานของศักยภาพของศิลปวัฒนธรรม โดยปรับ “ข้อยกเว้น” คือความตื่นตัวในช่วงสั้นๆ ให้เป็น “กฎเกณฑ์” อันได้แก่แนวทางการดำรงชีวิตอันจะเอื้อให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางวิกฤตการณ์นานัปการทั้งภายในประเทศและในระดับโลก

อนึ่ง โครงการวิจัยเห็นว่า โครงการวิจัยก่อนหน้านี เรื่อง “ความสำนึกร่วมในพัฒนาการศิลปะและการวิจารณ์ของไทย: มุมหมายที่สำคัญในช่วง พ.ศ. 2475 – 2550” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก สกสว.(สกว.) นั้น มีผลการวิจัยอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศาสตร์ศิลปะร่วมสมัยของไทยมาก และเป็นข้อมูลสำคัญที่ใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลของโครงการนี้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าการศึกษาค้นคว้าดังกล่าวต้องหยุดลงที่ปี พ.ศ.2550 เท่านั้น โครงการจึงได้ดำเนินการกินไปจากวัตถุประสงค์เดิมของการวิจัยครั้งนี้ด้วย โดยได้เก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะและการวิจารณ์ของไทยในช่วง พ.ศ.2550 ถึง 2559 ด้วย เพื่อให้เห็นสายธารของพัฒนาการอย่างสมบูรณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของโครงการทั้ง 4 ข้อ ทั้งยังเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ศิลปะร่วมสมัยของไทยให้ครบถ้วนที่สุดเท่าที่จะทำได้

3. สมมติฐานของการวิจัย

1. การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ปลุกสำนึกร่วมในสังคมไทย

2. ศิลปะเป่งบาน เพราะมหาชนจากทุกภาคส่วนพร้อมที่จะแสดงออกถึงความสำนึกร่วมนั้นด้วยศิลปะ

3. ศิลปะ 5 แขนง คือ วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และ ภาพยนตร์ เป็นพลังที่ขับเคลื่อนสังคมไทยไปในทางสร้างสรรค์ แม้ในเวลาที่สังคมจะประสบวิกฤต

4. การมีสำนึกร่วมกัน คิดร่วมกัน การสร้างสรรค์ร่วมกัน เพราะมีศูนย์รวมน้ำใจ มีนัยต่อทิศทางการกำหนดนโยบาย อันจะทำให้ประเทศไทยดำรงอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในระดับโลก

4. คณะผู้วิจัย

คณะผู้วิจัยประกอบด้วยนักวิจัยผู้มีความเชี่ยวชาญศิลปะ 5 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และ ภาพยนตร์ ส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่เคยทำวิจัยเกี่ยวกับศิลปะและการวิจารณ์ที่มีศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระ เมธีวิจัยอาวุโส สกว. เป็นหัวหน้าโครงการ หรือเป็นที่ปรึกษาโครงการที่ได้ดำเนินการต่อเนื่องยาวนานกว่าสองทศวรรษ ดังมีรายนามต่อไปนี้

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สำเนียงงาม	หัวหน้าโครงการ
2. ดร.อรพินท์ คำสอน	นักวิจัยสาขาวรรณศิลป์
3. อาจารย์ ดร.สุริยะ ฉายะเจริญ	นักวิจัยสาขาทัศนศิลป์

4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทร ทวีบุรินทร์	นักวิจัยสาขาศิลปะการละคร
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไอยเรศ บุญฤทธิ์	นักวิจัยสาขาสังคีตศิลป์
6. อาจารย์ภัทร ด่านอุตรา	นักวิจัยสาขาภาพยนตร์
7. ศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระ	ที่ปรึกษาอาวุโส

5. การดำเนินงานของโครงการ

โครงการวิจัยได้ดำเนินงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารทั้งในรูปของสื่อสิ่งพิมพ์และต้นฉบับ และข้อมูลจากสื่อต่าง ๆ รวมถึงสื่อสังคมออนไลน์ สัมภาษณ์ศิลปิน นักวิจารณ์ นักประวัติศาสตร์ นักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้อง และผู้รู้ด้านศิลปะ รวมทั้งการประชุมนักวิจัยอย่างน้อยเดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าของงานวิจัย และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างสาขา เพื่อให้เกิดทวิทัศน์ตามแนวคิดศิลปะสองทางให้แกกัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย นอกจากนี้ยังจัดปาฐกถาเชิงหลักการหรือทฤษฎีโดยที่ปรึกษาอาวุโสของโครงการ และจัดเสวนาเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจทางศิลปะและผลการวิจัยบางประเด็น เพื่อเผยแพร่ความรู้และรับฟังข้อวิพากษ์จากผู้สนใจทางออนไลน์อย่างต่อเนื่องรวม 7 ครั้ง รวมทั้งจัดอบรมร่วมกับผู้รู้และผู้สนใจภายนอก 1 ครั้ง คือ “โครงการอบรมอาสาสมัครนักวิจารณ์ในเทศกาลละครกรุงเทพ 2020” ณ หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร เพื่อเผยแพร่ความรู้และกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวเกี่ยวกับการวิจารณ์ศิลปะด้วย

อุปสรรคสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ก็คือ การเกิดโรคระบาด “โควิด-19” ตั้งแต่ต้นปี 2563 ทำให้แหล่งข้อมูลสำคัญในการสืบค้น ไม่ว่าจะเป็นห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หรือหอศิลป์ ปิดให้บริการเป็นระยะ ๆ นับเป็นข้อจำกัดในการเข้าถึงและสืบค้นข้อมูล นอกจากนี้ยังทำให้นักวิจัยไม่สามารถดำเนินการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างเข้มข้นได้ อย่างไรก็ตามนักวิจัยทุกสาขาต่างพยายามสำรวจข้อมูลเอกสารจากแหล่งข้อมูลที่สามารถเข้าสืบค้นได้ และสืบค้นจากแหล่งข้อมูลออนไลน์ รวมทั้งปรับรูปแบบการสัมภาษณ์ให้เป็นการสัมภาษณ์ทางไกลผ่านทางโทรศัพท์ และช่องทางออนไลน์แทน

II บทสังเคราะห์

หลังจากที่นักวิจัยแต่ละสาขาได้วิเคราะห์ข้อมูล ประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และจัดทำรายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์แล้ว หัวหน้าโครงการได้จัดทำบทสังเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพรวม และสกัดประเด็นสำคัญที่น่าสนใจที่ได้จากผลการวิจัยของนักวิจัยทั้ง 5 สาขา ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยนำเสนอผลการสังเคราะห์เป็นประเด็นสำคัญ 8 ประเด็น ด้วยคำประพันธ์ 2 บท ดังนี้

ทั้งล้มลุกคลุกคลานและวิวัฒน์	จนสังตถูกปลุกโดยโศกเศร้า
เพราะมีรากในวันนี้จึงมีเรา	พระราชาสถิตเนาในใจนิรันดร์
ศิลปะไร้เขตไร้พรมแดน	ศิลปะเป็นแกนชีวิตมัน
ศิลปะสองทางให้แกกัน	ศิลปะทั้งปวงนั้นจึงเบ่งบาน

รายละเอียดของแต่ละประเด็นจากการสังเคราะห์ มีดังต่อไปนี้

1 ทั้งลัทธิลัทธิคลุกคลานและวิวัฒนาการ

“ทั้งลัทธิลัทธิคลุกคลานและวิวัฒนาการ” เป็นผลการสังเคราะห์ข้อมูลทีโครงการวิเคราะห์เพิ่มเติม นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อแสดงให้เห็นภาพรวมของศิลปะและการวิจารณ์ของไทยทั้ง 5 สาขา ในช่วงก่อนการเสด็จสวรรคต (พ.ศ.2550 – 2559) ผลการศึกษาปรากฏว่าศิลปะและการวิจารณ์ 5 สาขาในทศวรรษ 2550 มีทั้งที่เสื่อมถอยลง ต่อสู้เพื่อให้ดำรงอยู่ ปรับเปลี่ยน และวิวัฒนาการพัฒนาในหลากหลาย ด้าน

1.1 เทคโนโลยีสื่อดิจิทัล: ดาบสองคมของศิลปะ

ในความลัทธิลัทธิคลุกคลานจะเห็นการเสื่อมถอยเลือนหาย ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงอัน หลากหลายก็เห็นได้ในความวิวัฒนาการด้วยเช่นกัน ในช่วงทศวรรษ 2550 ผลการศึกษาพบว่า เทคโนโลยีสื่อดิจิทัล เป็นดาบสองคมของศิลปะ กล่าวคือ เป็นทั้งความลัทธิลัทธิคลุกคลานและความวิวัฒนาการของศิลปะ

ความลัทธิลัทธิคลุกคลานของศิลปะที่เกิดขึ้นเพราะเทคโนโลยี ประการแรกคือ การเลือนหายและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในการผลิต เผยแพร่และเสพงานศิลปะ การเข้ามามีบทบาทของสื่อดิจิทัลและความนิยมเสพข่าวสารด้วยเทคโนโลยีสื่อดิจิทัล ทำให้ช่องทางสื่อสารและการเผยแพร่ในรูปแบบเดิมของศิลปะแต่ละสาขาละเลือนหายไปอย่างเห็นได้ชัดและน่าใจหาย กล่าวคือ ในสาขาวรรณศิลป์ เทคโนโลยีสื่อดิจิทัลทำให้สื่อสิ่งพิมพ์ลดลงอย่างรวดเร็ว หนังสือพิมพ์และนิตยสารซึ่งเป็นสื่อรูปแบบเดิมจำต้องปิดตัวลงเป็นจำนวนมาก ส่วนสาขาสงคีตศิลป์ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีด้านสื่อดิจิทัลออนไลน์ ส่งผลต่อการสร้างงานเพลงและวงการเพลงไทยแบบดั้งเดิมทั้งในด้านวิธีการผลิต สื่อ และพื้นที่การเสพ กล่าวคือ การสร้างสรรค์เพลงที่เคยอยู่ในการกำกับของระบบค่ายเพลงซึ่งเป็นผู้กำหนดทิศทางให้แก่ศิลปินและการสร้างผลงาน เปลี่ยนรูปไปเป็นศิลปินหรือนักร้องสมัครเล่นสามารถสร้างสรรค์งานเพลงในรูปแบบของตนเองได้ โดยนำเสนอผ่านแพลตฟอร์ม เช่น ยูทูบ สื่อและพื้นที่การเสพก็เปลี่ยนจากสื่อมวลชนที่ต้องใช้วิทยุหรือโทรทัศน์ ซึ่งกำกับการรับฟังตามขอบเขตเนื้อหาและเวลาที่ผู้จัดรายการกำหนด หรือต้องหาซื้ออัลบั้มเทปและซีดีมาฟัง เปลี่ยนเป็นการใช้และเสพทางแพลตฟอร์มใหม่ที่มีแอปพลิเคชันหลากหลายประเภททางออนไลน์ ที่สามารถเลือกฟังได้ด้วยตนเองทุกที่ทุกเวลา ความนิยมเพลงที่เคยกำหนดด้วยยอดขายอัลบั้มเทปหรือซีดี กลายเป็นการกำหนดด้วยยอดผู้เข้าชมคลิปเพลงในแพลตฟอร์ม เช่น ยูทูบ เทปและซีดีลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด และกลายเป็นของสะสม มีศิลปินอิสระทำงานเพลงและรับงานแสดงที่ต่างๆ มากขึ้น โดยไม่ต้องสังกัดค่ายเพลง เนื่องจากเป็นที่รู้จักกว้างขวางจากสื่อออนไลน์อยู่แล้ว สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ค่ายเพลงและบริษัทจัดจำหน่ายเทปและซีดีต้องปรับตัวกันอย่างมาก ค่ายเพลงบางค่ายสร้างศิลปินใหม่ โดยการติดต่อหานักร้องสมัครเล่นที่มียอดผู้เข้าชมผลงานในแพลตฟอร์มยูทูบ ให้มาเป็นศิลปินในค่ายของตน บริษัทจัดจำหน่ายเทปและซีดีปิดตัวลง หรือเปลี่ยนไปจัดจำหน่ายในรูปแบบออนไลน์แทน

นอกจากนี้ เทคโนโลยีสื่อดิจิทัลยังส่งผลให้ธุรกิจโรงภาพยนตร์ซึ่งเป็นพื้นที่ในการจัดฉายภาพยนตร์ต้องลัทธิลัทธิคลุกคลานด้วยเช่นกัน ความนิยมเสพภาพยนตร์ทางแพลตฟอร์มต่าง ๆ หลากหลายประเภทด้วยสื่อออนไลน์ เอื้อให้สามารถเลือกชมภาพยนตร์ที่ต้องการได้ตามช่วงเวลาที่เหมาะสมโดยไม่ต้องไปชมที่โรงภาพยนตร์ จึงทำให้ธุรกิจโรงภาพยนตร์ขาดรายได้ และประสบปัญหาขาดทุน

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความนิยมเทคโนโลยีสื่อดิจิทัลที่ทวีขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2550 ส่งผลให้ศิลปะปรับตัวและวิวัฒนาการไป เทคโนโลยีสื่อดิจิทัลส่งผลให้งานวรรณกรรมต้องปรับตัวด้วยการเผยแพร่ผลงานทางสื่อออนไลน์ ทำให้เกิดการสื่อสารระหว่างผู้เขียนและผู้อ่านที่กว้างไกล

และเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้หลากหลายมากขึ้น ทั้งทางเว็บไซต์ เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม และหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) ซึ่งผลิตโดยร้านหนังสือ สำนักพิมพ์ และตัวนักเขียนเอง มีผู้รักสมัครเล่นหรือนักเขียนหน้าใหม่ใช้พื้นที่ออนไลน์เป็นสนามทดลอง เพื่อสร้างสรรค์งานเขียนและรับฟังคำติชมจากผู้อ่านเพิ่มมากขึ้น สำนักพิมพ์จำนวนมากค้นหาต้นฉบับจากวรรณกรรมออนไลน์ของนักเขียนที่ได้รับความนิยมในสื่อใหม่นี้เพื่อนำมาจัดพิมพ์ นับเป็นการปลุกกระแสสื่อสิ่งพิมพ์รูปแบบเดิมที่กำลังล้มลุกคลุกคลานอยู่ ให้มีพลังต่อสู้อีกครั้ง นอกจากนี้ยังพบว่าการวิจารณ์วรรณกรรมในสื่ออินเทอร์เน็ต เด็บโตและเฟื่องฟูอย่างมาก มีนักวิจารณ์หน้าใหม่ และพื้นที่วิจารณ์ใหม่ๆ ทั้งในสื่อสังคมออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ บล็อก เฟซบุ๊ก แฟนเพจ ยูทูบและอินสตาแกรม มีรูปแบบการวิจารณ์เชิงทดลองใหม่ๆ อาทิ “จิก กัด สับ” การวิจารณ์วรรณกรรมออนไลน์ที่ยังแตงไม่จบเรื่อง และ “การวิจารณ์แบบมุขปาฐะออนไลน์” ในรูปของคลิปวิดีโอและคลิปเสียงต่างๆ ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น แต่นักวิจารณ์และพื้นที่วิจารณ์ที่เกิดขึ้นจำนวนมากนี้ มักเกิดขึ้นเพียงชั่วคราว ไม่ยืนยวนัก ส่วนใหญ่จะหยุดเคลื่อนไหวหรือปิดตัวลงเมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 1 – 2 ปี

เทคโนโลยีสื่อดิจิทัลยังทำให้ระบบธุรกิจด้านศิลปะสาขาทัศนศิลป์รุ่งเรืองขึ้น ในทศวรรษ 2550 มีการเผยแพร่และจำหน่ายผลงานทัศนศิลป์ในระบบออนไลน์เป็นจำนวนมาก เกิดการโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การแสดงผลงาน การชมผลงานและการดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับศิลปะสาขาทัศนศิลป์ ที่แตกต่างและกว้างขวางกว่าในอดีต

ส่วนความวิวัฒนาการไปด้วยเทคโนโลยีของสาขาสังคีตศิลป์ เห็นได้ชัดเจนจากแพลตฟอร์มยูทูบ ในขณะที่บริษัทค่ายเพลงได้รับผลกระทบทางลบ แต่ก็ส่งผลทางบวก ทำให้ผู้รักสมัครเล่นที่สร้างผลงานเพลงมีช่องทางและโอกาสในการเผยแพร่ผลงานได้มากขึ้น ทำให้เกิดศิลปินหน้าใหม่ที่มีชื่อเสียงได้เพียงข้ามคืน และกลายเป็นศิลปินอิสระที่ไม่ต้องสังกัดค่ายเพลงเป็นจำนวนมาก นับเป็นคุณสมบัติของเทคโนโลยีที่เปิดโอกาสให้ผู้รักงานศิลปะเหล่านั้นได้สร้างสรรค์ผลงานให้เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน นอกจากนี้ แพลตฟอร์มยูทูบยังเป็นพื้นที่ทดลองสร้างงานเพลงใหม่ๆ โดยเฉพาะเพลงลูกทุ่งที่มีพัฒนาการเป็นอย่างมาก เกิดผลงานเพลงจำนวนมากที่มีรูปแบบแตกต่างกับเพลงลูกทุ่งแบบเดิม แพร่กระจายอยู่ในสื่อออนไลน์ จนเห็นได้ชัดว่าเส้นแบ่งระหว่างเพลงลูกทุ่งกับเพลงแนวอื่นๆ เช่น ป๊อป ร็อค และเพื่อชีวิต พร่าเลือนไป นับเป็นความวิวัฒนาการไปทั้งของผู้สร้างและรูปแบบของผลงานเพลง

นอกจากนี้ สาขาศิลปะการละครก็วิวัฒนาการไปเพราะอิทธิพลของเทคโนโลยีสื่อดิจิทัลด้วยเช่นกัน มีละครเวทีที่ใช้พื้นที่ออนไลน์ในการสร้างสรรค์และการจัดแสดงมากขึ้น แม้จะเปลี่ยนจากรูปแบบเดิมที่ผู้ชมได้ชมการแสดงแบบสดบนเวที มาเป็นการชมแบบสดทางออนไลน์ แต่ก็นับว่าเป็นความวิวัฒนาการที่เป็นก้าวสำคัญของวงการศิลปะการละคร เนื่องจากได้มีการนำวิธีการแสดงออกของศิลปะสาขาอื่นมาบูรณาการเข้ากับการละครด้วย เช่น นำเทคนิคมุกตลกและการตัดภาพของสาขาภาพยนตร์มาใช้เพื่อนำเสนอละครเวทีผ่านสื่อออนไลน์

เทคโนโลยีสื่อดิจิทัลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางสูญเสียและสร้างสรรค์ ในทางสูญเสียเทคโนโลยีทำให้ศิลปะบางสาขาต้องสูญเสียพื้นที่จริงในการสร้าง สื่อสาร และแสดงผลงาน บางสาขาต้องล้มลุกคลุกคลานในแง่เศรษฐกิจ จนต้องปิดตัวไป แต่ในขณะเดียวกันเทคโนโลยีก็ทำให้ศิลปะแต่ละสาขามีช่องทางสร้างพื้นที่ของตนเพื่อปรับตัว พื้นที่สร้างและแสดงผลงานทางศิลปะไม่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นเฉพาะในพื้นที่จริงเท่านั้น พื้นที่ออนไลน์กลายเป็นพื้นที่สำคัญที่ทำให้ผู้สร้างและผู้เสพไม่ติดอยู่ในกรอบวิธีเดิม เปิดโอกาสในการสร้างและแสดงผลงานศิลปะ รวมทั้งสร้างโอกาสทางธุรกิจด้านศิลปะได้อย่างหลากหลายและกว้างขวาง เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างผู้สร้างกับผู้เสพงานศิลปะให้เข้าถึงกันมากขึ้น

สรุปได้ว่า ในระหว่างช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ภาวะ “ล้มลุกคลุกคลาน” และ “วิวัฒนาการ” ในแง่หนึ่งจึงเป็นกระบวนการปรับตัวที่จำเป็นสำหรับความอยู่รอดและเติบโตของ “สิ่งมีชีวิต”

1.2 ภาศิเครือข่ายกับการวิวัฒนาการของศิลปะ

ในช่วงทศวรรษ 2550 มีการรวมกลุ่มเป็นภาศิเครือข่ายของศิลปะสาขาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น สาขาวรรณศิลป์มีการสร้างเครือข่ายทางวรรณกรรมและวรรณกรรมวิจารณ์ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ในพื้นที่จริง และพื้นที่ออนไลน์เป็นจำนวนมาก และกระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ ส่งผลให้กระตุ่นการจัดกิจกรรมทางวรรณกรรมและวรรณกรรมวิจารณ์ให้เพิ่มมากขึ้น ทั้งจากนักเขียน นักวิจารณ์ อาจารย์นิสิตนักศึกษา สำนักพิมพ์ และร้านหนังสือต่างๆ ที่มุ่งสร้างเครือข่ายกลุ่มแฟนคลับและกลุ่มการวิจารณ์ พร้อมทั้งสร้างกิจกรรมทางวรรณกรรมและวรรณกรรมวิจารณ์ที่หลากหลาย เช่น แฟนคลับพบนักเขียน การเปิดตัวหนังสือ การเสวนาและวิจารณ์วรรณกรรมเฉพาะเรื่อง

สาขาทัศนศิลป์เกิดขึ้นที่จัดแสดงงานศิลปะ หอศิลป์ แกลเลอรีแสดงงานศิลปะเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชน ทำให้เกิดการสร้างงานศิลปะของศิลปินรุ่นเก่าและรุ่นใหม่เป็นจำนวนมาก พื้นที่ศิลปะที่สำคัญที่สร้างขึ้นในทศวรรษนี้คือ “หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร” ซึ่งสร้างเสร็จและเปิดใช้อย่างสมบูรณ์ในปี 2551 นับเป็นหมุดหมายของวงการศิลปะที่สำคัญของประเทศไทย เพราะไม่เพียงแต่มีการจัดนิทรรศการศิลปะทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กอย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม การสัมมนาและเสวนาทั้งวรรณกรรม ศิลปะการละคร และดนตรี จึงอาจกล่าวได้ว่าหอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานครเป็นจุดร่วมของงานศิลปะ ศิลปิน ผู้สนใจงานศิลปะที่สำคัญ และทำให้วงการศิลปวัฒนธรรมเกิดความคึกคัก มีการมารวมตัวกันของศิลปินสาขาต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ในการแสดงออกความคิดทางการเมืองอีกด้วย การเกิดนิทรรศการศิลปะของศิลปินไทยทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่จัดขึ้นในประเทศไทยและต่างประเทศ ทำให้วงการทัศนศิลป์มีความคึกคัก มีการสร้างงานศิลปะและเกิดศิลปินหน้าใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างนิทรรศการศิลปะที่สำคัญคือ “ไทยเท่ จากท้องถิ่นสู่อินเตอร์” ศิลปะสมัยรัชกาลที่ 9 ปี 2555 เป็นการรวบรวมงานศิลปะที่มีความโดดเด่นในยุคสมัยรัชกาลที่ 9 มาจัดแสดง โดยมีภัณฑารักษ์ 6 คนเป็นผู้วิเคราะห์คิดหัวข้อในการจัดนิทรรศการ 9 หัวข้อ คัดเลือกผลงานศิลปะในการจัดแสดง และจัดพิมพ์สูจิบัตรที่มีบทความของศิลปิน นักวิชาการ นักวิจารณ์ ภัณฑารักษ์ ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญอย่างมากต่อวงการศิลปะสาขาทัศนศิลป์ในช่วงทศวรรษนี้

ในด้านของธุรกิจและตลาดศิลปะ ทัศนศิลป์ในทศวรรษ 2550 ถือว่ามีความเฟื่องฟูอย่างมาก มีหอศิลป์จำนวนมากที่เกิดขึ้นใหม่ ทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาคอื่น ๆ มีการบริหารการดำเนินงานที่เป็นระบบชัดเจน เพื่อส่งเสริมให้ศิลปินได้แสดงงานในลักษณะกลุ่มและเดี่ยว และเริ่มใช้ระบบศิลปินในสังกัด มีการลงทุนและส่งเสริมศิลปินมากขึ้นกว่าทศวรรษก่อนหน้านี้ ขณะเดียวกันอิทธิพลของเทคโนโลยียังทำให้ช่วงทศวรรษนี้เป็นช่วงเวลาของการเผยแพร่และจำหน่ายผลงานในระบบออนไลน์อย่างกว้างขวางด้วย สาขาศิลปะการละครเกิดกลุ่มเครือข่ายละครกรุงเทพ (BTN หรือ Bangkok Theatre Network) ร่วมกันจัดกิจกรรม “เทศกาลละครกรุงเทพ” (BTF : Bangkok Theatre Festival) ในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี และจัดแสดงต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ถึงปัจจุบัน มีสมาชิกเครือข่ายมากกว่า 50 คณะ นอกจากนี้ยังมีคณะหรือกลุ่มละครขนาดเล็ก หรือ “ละครพอม” ซึ่งผลิตผลงานละครที่มีรูปแบบและเนื้อหาหลากหลาย และกลุ่มคณะละครเชิงพาณิชย์ หรือ “ละครอ้วน” ซึ่งจัดแสดงในโรงละครขนาดใหญ่ เกิดขึ้นมากด้วยเช่นกัน ส่วนที่เกี่ยวกับการวิจารณ์ มีการก่อตั้งชมรมวิจารณ์ศิลปะการแสดง International Association of Theatre Critics —

Thailand Centre (IATC-TC) ซึ่งเป็นสมาชิกของ International Association of Theatre Critics (IATC) องค์การนานาชาติที่จัดตั้งมานานกว่า 100 ปี โดยเป็นสมาชิกประเทศแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ IATC-TC เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวของนักวิจารณ์อาชีพร่วมกันเผยแพร่ผลงานการเขียนวิจารณ์ศิลปะการละคร ทั้งที่ตีพิมพ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยและที่เผยแพร่ในสื่อออนไลน์ด้วย ขณะเดียวกันชมรมวิจารณ์ศิลปะการแสดงยังได้ร่วมกับสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม และหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร จัดงานมอบรางวัลละครเวทีและนาฏศิลป์ร่วมสมัย (IATC Thailand Awards) ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา (สำหรับปี 2562 IATC-TC ได้มอบรางวัล Lifetime Achievement ให้แก่ที่ปรึกษาอาวุโสของโครงการฯ) ทั้งนี้ได้มีการรวมบทวิจารณ์ที่เขียนถึงละครเวทีและนาฏศิลป์ร่วมสมัยเรื่องต่างๆ ที่เข้ารอบสุดท้ายในการพิจารณาของชมรมวิจารณ์ศิลปะการแสดง จัดทำเป็นสรณิพนธ์ให้แก่ผู้เข้าร่วมงาน เพื่อแสดงทัศนะวิจารณ์ต่อภาพรวมของละครเวทีและนาฏศิลป์ร่วมสมัย เป็นการส่งเสริมพัฒนาการละครเวที และสร้างเสริมวัฒนธรรมการวิจารณ์ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายที่จัดกิจกรรมสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน หลังการจัดแสดงละครทุกครั้ง ทำให้พื้นที่ศิลปะการละครได้สร้างทั้งศิลปิน นักวิจารณ์ และผู้เสพงานศิลปะไปพร้อมกันอย่างมีนัยสำคัญ

ด้านสาขาภาพยนตร์ ในทศวรรษนี้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์แห่งชาติ พ.ศ. 2551 และมีการจัดตั้งคณะกรรมการภาพยนตร์และวีดิทัศน์แห่งชาติ ซึ่งมีหน้าที่หลักด้านนโยบายและมอบหมายภารกิจต่างๆ ให้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องไปดำเนินการต่อ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมและพัฒนาตลาดภาพยนตร์ทั้งในและนอกประเทศ หรือการดำเนินการอื่นๆ ภายในกรอบยุทธศาสตร์การส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์และวีดิทัศน์ อาทิ การพัฒนาบุคลากรในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยให้เป็นมืออาชีพ การปกป้องคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของงานภาพยนตร์ รวมทั้งยังมีหน้าที่ดูแลกองทุนส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์และวีดิทัศน์ซึ่งเป็นทุนหมุนเวียน เพื่อส่งเสริมช่วยเหลือศิลปินและผู้ประกอบการด้านภาพยนตร์ ในการรักษาพยาบาลหรือบรรเทาความเดือดร้อนต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันของบุคคลในสาขาวิชาชีพต่างๆ จากองค์กรวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและกิจการที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ อาทิ “สมาพันธ์สมาคมภาพยนตร์แห่งชาติ” ซึ่งเป็นสมาพันธ์ที่มีขนาดใหญ่ ทำงานใกล้ชิดกับภาครัฐ และมีบทบาทมากที่สุด “สมาคมผู้กำกับภาพยนตร์ไทย” “ชมรมนักวิจารณ์บันเทิง” องค์กรเหล่านี้มีบทบาทสำคัญมากในช่วงที่อุตสาหกรรมภาพยนตร์กระแสหลักกำลังประสบปัญหาสำคัญด้านรายได้

เครือข่ายและการรวมกลุ่มทั้งในระดับเอกชนและองค์กรดังกล่าวนี้ เป็นผลมาจากการปรับตัวที่เกิดขึ้นจากการสูญเสียพื้นที่จริง และความพยายามในการทดแทนด้วยพื้นที่ออนไลน์ ในส่วนของผู้สร้างศิลปะ ผู้เสพและสาธารณชนนั้นยังคงมีความกระตือรือร้นในการรักษาความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งการวิจารณ์ ความเฟื่องฟูของเครือข่ายในลักษณะต่าง ๆ เอาไว้ โดยอาศัยการรวมตัวในรูปของกลุ่มแฟนคลับ และเครือข่ายระหว่างประเทศ ทำให้ประจักษ์ชัดว่า รูปแบบเครือข่ายนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างงานศิลปะ ซึ่งรัฐควรสนใจสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

1.3 ศิลปะ ศิลปินไทยกับความเป็นนานาชาติ

การเตรียมพร้อมเข้าสู่การเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียน (ASEAN COMMUNITY) อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2558 ทำให้วงการวรรณกรรมตื่นตัวมากขึ้น มีการแปลวรรณกรรมของประเทศอาเซียนจำนวนมากเป็นภาษาไทย และการผลักดันให้เกิดการแปลวรรณกรรมไทยเป็นภาษาต่างประเทศ รวมทั้งการเผยแพร่งานวรรณกรรมของนักเขียนชาวไทยที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับประเทศสมาชิกอาเซียน ขณะเดียวกัน

สถาบันการศึกษาได้จัดการเสวนาและสัมมนาเกี่ยวกับวรรณกรรมของประเทศสมาชิกหลายครั้ง ส่วนสมาคมทางวรรณคดีและองค์การทางวัฒนธรรมได้ร่วมกันจัดตั้งรางวัลวรรณกรรมของกลุ่มประเทศสมาชิก เช่น “วรรณกรรมนานาชาติลุ่มแม่น้ำโขง” หรือ “แม่โขงอวอร์ด” (Mekong River Literature Award) นอกจากนี้ ศิลปะสาขาอื่น เช่น ภาพยนตร์ และละครชุดทางโทรทัศน์ที่สร้างขึ้นจากวรรณกรรมออนไลน์ ซึ่งได้รับความนิยมจากผู้ชมชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะจากกลุ่มประเทศอาเซียนและเอเชีย ได้จุดประกายความสนใจให้ งานวรรณกรรมต้นแบบของไทยก้าวไปสู่นานาชาติ มีผู้ติดต่อขอซื้อลิขสิทธิ์วรรณกรรมออนไลน์หลายเรื่อง นำไปแปลเป็นภาษาต่างๆ อย่างไรก็ตาม วงการวรรณกรรมไทยยังไม่อาจสัมผัสกับความเป็นนานาชาติได้ชัดเจนเหมือนกับวงการศิลปะแขนงอื่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะยังไม่มีผลงานวรรณกรรมที่สามารถสื่อสารกับประชาคมนานาชาติในรูปแบบข้ามพรมแดนของวัฒนธรรมได้ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการส่วนใหญ่เป็นไปในรูปแบบของการแปลที่อาจมีข้อจำกัดทางภาษา และยังไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร

สาขาทัศนศิลป์สามารถที่จะก้าวไปสู่เวทีนานาชาติได้ชัดเจน ในรูปแบบของการจัดแสดง นิทรรศการศิลปะ นิทรรศการศิลปะที่สำคัญคือ “ไทยเนตร” (Thailand Eyes) ซึ่งเกิดขึ้นจากความร่วมมือของภาครัฐ เอกชน และองค์กรศิลปะนานาชาติหอศิลป์ซัทชี (Saatchi Gallery) ประเทศอังกฤษ โดยมี อภินันท์ โปษยานนท์ ไนเจล เฮิร์สท (Nigel Hurst) ผู้อำนวยการหอศิลป์ซัทชี และเซเนลลา ซิคลิทтира (Serenella Ciclitira) เป็นภัณฑารักษ์ร่วมกันคัดเลือกผลงานทัศนศิลป์ไทยร่วมสมัย 23 คน ไปจัดแสดงที่หอศิลป์ซัทชีกรุงลอนดอน ในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2558 – มกราคม 2559 และได้นำมาจัดแสดงอีกครั้งที่หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร นิทรรศการที่ประเทศอังกฤษในครั้งนี้นับเป็นการเผยแพร่ผลงานศิลปะของศิลปินไทยให้เป็นที่รู้จักในระดับนานาชาติ ศิลปินที่ได้รับเลือกให้นำเสนองานบางคน มีผลงานเป็นที่รู้จักในระดับนานาชาติอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการได้รับเชิญไปแสดงงานศิลปะและการประกวดงานศิลปะระดับนานาชาติด้วย นอกจากนี้ภาคีเครือข่ายอย่างหอศิลป์แห่งกรุงเทพมหานครยังได้ช่วยผลักดันให้ผลงานของศิลปินได้นำไปจัดแสดงในงานอาร์ตแฟร์ (Art Fair) ซึ่งเป็นเทศกาลที่เป็นธุรกิจการค้าผลงานศิลปะระดับนานาชาติด้วย ทำให้ศิลปินไทยได้ก้าวเข้าสู่ตลาดศิลปะนานาชาติอย่างจริงจัง ส่งผลให้ชาวต่างชาติได้ชื่นชมและสะสมผลงานของศิลปินไทย

เนื่องจากผลงานศิลปะสาขาทัศนศิลป์สามารถสื่อสารกับประชาคมนานาชาติได้โดยไร้กำแพงทางภาษา ทำให้ผู้เสพผลงานรับรู้สารได้ งานศิลปะไทยจึงสามารถกลืนกลายเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระแสนานาชาติ อาทิ งานศิลปะจัดวางร่วมกับวิดีโอของอริอุซย์ รุงแจ็ง ชื่อ *Golden Teardrop* ซึ่งได้รับคัดเลือกไปจัดแสดงในงานมหกรรมศิลปะนานาชาติเวนิสเบียนนาเล่ (55th Venice Biennale) ครั้งที่ 55 ในปี 2556 ที่ประเทศอิตาลี อริอุซย์ถอดรหัสรูปทรงและประวัติของขนมทองหยอดมาเป็นประติมากรรมขนาดเล็กรูปหยดน้ำตาสีทอง และยังได้สร้างบทสนทนาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งย้อนกลับมาสนทนาร่วมกับสาธารณชน โดยการฉายวิดีโอเล่าเรื่องราวต่างๆ ในอดีต ให้ผู้ชมได้คิดต่อเนื่องจากการชมงานศิลปะด้วย

สาขาศิลปะการละคร มีศิลปินเดี่ยวที่ได้รับความนิยมอย่างมากในเวทีนานาชาติ คือ พิเชษฐ กลั่นชื่น ได้รับเกียรติให้ไปแสดงในฐานะนักเต้นและนักออกแบบท่าเต้นชาวไทยในเทศกาลศิลปะการแสดงนานาชาติทั้งในอเมริกาเหนือ เอเชีย และยุโรป ได้รับรางวัลอันทรงเกียรติระดับโลกมากมาย อาทิ รางวัล Routes' ECF Princess Margriet Award for Cultural Diversity จาก European Cultural Foundation ในปีพ.ศ.2551 ซึ่งเป็นรางวัลที่มอบให้ศิลปินหรือนักคิดที่มีส่วนช่วยส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม และเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างผู้ที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่าง ในปีพ.ศ.2557 ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์สาขาศิลปะและอักษรศาสตร์ชั้นอัศวิน (Chevalier of the French Arts and

Literature Order) จากรัฐบาลฝรั่งเศส จากผลงานสร้างสรรค์ซึ่งส่งอิทธิพลต่อวงการศิลปะนานาชาติ และในปี 2556 ก็ได้รับรางวัล John D. Rockefeller 3rd Award จาก Asian Cultural Council สำหรับคุณูปการที่สำคัญต่อการสร้างความเข้าใจ การปฏิบัติ-การศึกษาด้านทัศนศิลป์ หรือศิลปะการแสดงของเอเชียในระดับนานาชาติ รวมทั้งจิตติ ชมพี ผู้ทำงานออกแบบท่าเต้น จิตติได้รับรางวัล “The Outstanding Young Choreographer” จากสถาบันเกอเธ่ ประเทศไทย นอกจากนี้ยังมีผลงานในระดับนานาชาติหลายครั้ง อาทิ เข้าร่วมงาน “Tanz Platform” ในพ.ศ.2555 และพ.ศ.2557 ที่ประเทศเยอรมนี เทศกาล “George Town Festival” พ.ศ.2554 ณ ประเทศมาเลเซีย เทศกาล “Tanztendenzen” พ.ศ.2557 ณ ประเทศเยอรมนี เข้าร่วมการประชุมศิลปะการแสดงโยโกฮาม่า โดยการเชิญของ Japan Foundation ณ ประเทศญี่ปุ่นในพ.ศ. 2555 และงาน “Cité Internationale des Arts” ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงปารีส ในพ.ศ.2558 นับเป็นศิลปินไทยที่นานาชาติยอมรับศักยภาพอย่างแท้จริง

ส่วนสาขาภาพยนตร์นั้น แม้ว่าทศวรรษ 2550 เป็นช่วงถดถอยของวงการภาพยนตร์ไทย แต่กลับมีผู้กำกับภาพยนตร์ไทยที่ได้รับรางวัลระดับนานาชาติ ความถดถอยดังกล่าวอาจเนื่องมาจากปัญหาการบริหารจัดการโรงภาพยนตร์ ที่ขึ้นอยู่กับธุรกิจโรงภาพยนตร์เพียงไม่กี่ราย ซึ่งเป็นผู้กำหนดว่าภาพยนตร์เรื่องใดจะได้เข้าฉายและมีระยะเวลาฉายนานเท่าใด ในขณะที่ภาพยนตร์ฮอลลีวูดมักได้รับเลือกเข้าฉายและได้ระยะเวลาฉายยาวกว่าภาพยนตร์ไทย นอกจากนี้ยังพบปัญหาที่มีมาแต่เดิม คือกฎหมายการเซ็นเซอร์ภาพยนตร์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้สร้างภาพยนตร์โดยตรง ภาพยนตร์บางเรื่องถูกห้ามฉายเพราะมีเนื้อหาขัดกับกฎหมายเซ็นเซอร์ บางเรื่องต้องปรับเปลี่ยนหรือตัดฉากที่ขัดกับกฎหมายเซ็นเซอร์ออก เพื่อให้ได้รับอนุญาตจัดฉาย ปัญหาต่อมาคือรูปแบบความซ้ำซากของเนื้อหาภาพยนตร์ไทย ที่วนเวียนอยู่กับเรื่องผี ตลกและเพศที่สาม ทำให้ผู้ชมเลี่ยงไปชมภาพยนตร์ต่างประเทศหรือภาพยนตร์ซีรีส์ในช่องทางอื่น

ผู้ที่ทำให้ภาพยนตร์ไทยเป็นที่รู้จักและยอมรับในเวทีนานาชาติ คือ อภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล ผู้กำกับภาพยนตร์เรื่อง *ลุงบุญมีระลึกชาติ* (Uncle Boonmee Who Can Recall His Past Lives) เป็นภาพยนตร์ไทยเรื่องแรกที่ได้รับรางวัล Palme d'Or ซึ่งเป็นรางวัลสูงสุดในเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติ 2010 ที่เมืองคานส์ ประเทศฝรั่งเศส นับเป็นหมุดหมายสำคัญหมุดแรกที่ภาพยนตร์ไทยและบุคลากรภาพยนตร์ไทยได้ก้าวเข้าสู่กระแสภาพยนตร์โลกอย่างมีนัยสำคัญ และยังเป็นแรงกระตุ้นให้มีผู้กำกับและผู้สร้างภาพยนตร์ ส่งงานเข้าประกวดและจัดฉายในเวทีการประกวดเทศกาลภาพยนตร์ระดับนานาชาติ ทั้งในยุโรป อเมริกา และเอเชีย มากขึ้น มีภาพยนตร์ไทยหลายเรื่องได้รับรางวัล ทำให้เกิดปรากฏการณ์ภาพยนตร์ไทยข้ามชาติ (transnational Thai cinema) คือการขายลิขสิทธิ์ภาพยนตร์ไทยไปจัดจำหน่ายในประเทศอื่น มิใช่ฉายเฉพาะเวทีเทศกาลภาพยนตร์อีกต่อไป อาจกล่าวได้ว่า ในกรณีของภาพยนตร์ ปัจเจกบุคคลและ/หรือกลุ่มผู้สร้างกลุ่มเล็กๆ เป็นผู้เปิดทางให้งานศิลปะก้าวข้ามพรมแดนออกไปสู่เวทีนานาชาติ และในขณะเดียวกัน ทำให้ผู้สร้างงานศิลปะทั้งในสาขาภาพยนตร์และสาขาอื่น มีความมั่นใจมากขึ้นในการก้าวเข้าสู่กระแสศิลปะนานาชาติ

การเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการที่นาสนใจในวงการภาพยนตร์อีกประการหนึ่งคือ ภาพยนตร์ไทยในทศวรรษ 2550 ย้อนกลับไปสู่ความเป็น “สาระ” คือข่าวและสารคดี เช่นเดียวกับภาพยนตร์ในยุคแรกของไทย ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นภาพยนตร์ที่ “เรื่อง” เข้ามาเป็นแกนหลักและได้รับความนิยมในยุคต่อ ๆ มา ในช่วงทศวรรษนี้เริ่มมีการนำภาพยนตร์ไปใช้เพื่อหน้าที่อื่น เช่น เพื่อการบำบัด และ/หรือใช้ประโยชน์ในศาสตร์สาขาอื่น เช่น โครงการภาพยนตร์เพื่อผู้สูงอายุ ซึ่งหอภาพยนตร์จัดร่วมกับศูนย์ฝึกสมอง โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย และโครงการเทศกาลสัปดาห์ภาพยนตร์วิทยาศาสตร์ โดยความร่วมมือระหว่าง Goethe Institute Bangkok กับองค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ (อพวช.) ที่จัดอย่างต่อเนื่องทุกปี รวมทั้ง

กิจกรรมผลิตภาพยนตร์และกิจกรรมอบรมโดยใช้ภาพยนตร์เป็นสื่อ ส่งเสริมการดำเนินงานของสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่าภาพยนตร์ประเภทสารคดีเติบโตมากในช่วงนี้ด้วย ไม่เพียงแต่จำนวนผลิตที่เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังรวมถึงวาระในการฉาย คุณภาพของภาพยนตร์ วัฒนธรรมในการชม และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดการประกวดแข่งขัน และการเกิดขึ้นของ Documentary Club ที่เป็นผู้จัดจำหน่ายและจัดการฉายภาพยนตร์สารคดีโดยเฉพาะ สาธารณชนจึงเริ่มตระหนักว่าภาพยนตร์มิใช่เป็นศิลปะเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว

กล่าวโดยสรุป ในช่วงทศวรรษ 2550 ศิลปะของไทยหลายสาขาก้าวออกไปสนทนากับผู้เสพงานศิลปะนานาชาติ โดยเฉพาะสาขาทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร และภาพยนตร์ การก้าวออกไปสู่นานาชาติ คือ การที่ศิลปินสามารถสร้างสรรค์ผลงานให้เป็นที่รับรู้ของสังคมโลก มีสารแห่งความคิดที่สนทนากับประชาชนนานาชาติได้ และที่สำคัญคือสามารถก้าวข้ามพรมแดนของภาษาและวัฒนธรรม จนกลืนกลายเป็นศิลปะนานาชาติ

1.4 การเมืองไทยกับการวิวัฒน์และล้มลุกคลุกคลานของศิลปะ

กระแสความเคลื่อนไหวทางการเมืองของสังคมไทยในช่วงนี้เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ศิลปะสาขาต่าง ๆ วิวัฒน์ไปทั้งในด้านเนื้อหา และรูปแบบ แต่ในทางกลับกัน ความคิดเห็นทางการเมืองก็ยังคงทำให้ศิลปะบางสาขาต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่เช่นเดิม

ความคิดเห็นขัดแย้งทางการเมืองในสังคมอย่างต่อเนื่องและรุนแรง ปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมถึงความเหลื่อมล้ำของผู้คนในสังคม ส่งผลให้การสร้างงานวรรณกรรมในช่วงนี้นำเสนอแง่มุมใหม่ๆ และมีความหลากหลายมากขึ้น สาขาทัศนศิลป์มีการสร้างงานในรูปของจิตรกรรมร่วมกับการชุมนุมของกลุ่มการเมืองที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน รวมทั้งการใช้งานศิลปะเสียดสี เพื่อสะท้อนสังคมและการเมืองร่วมสมัยของไทยได้อย่างลึกซึ้ง โดยได้รับแรงหนุนจากงานศิลปะไทยและศิลปะสาขาอื่นๆ อาทิ บทกวี และงานกราฟิกโฆษณา นอกจากนี้ยังสร้างงานทัศนศิลป์วิพากษ์วิจารณ์การเมืองผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ ด้วย

ส่วนในสาขาศิลปะการละคร สถานการณ์และความขัดแย้งทางการเมืองของสังคมไทยในช่วงเวลานั้น ส่งผลให้ผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นมิได้เสนอเฉพาะประเด็นการเมืองระดับประเทศเท่านั้น แต่ยังเริ่มเสนอประเด็นการเมืองในชีวิตประจำวันและการเมืองทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางสังคมมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื้อหาและรูปแบบในการจัดแสดงผลงานศิลปะการแสดงที่เป็นกลุ่มละครขนาดเล็กซึ่งเน้นการจัดแสดงในประเด็นการเมืองที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมและชีวิตประจำวัน แต่สะท้อนให้เห็นได้ถึงการเมืองกระแสหลักได้ด้วย

นอกจากนี้ความขัดแย้งทางการเมืองยังทำให้ดนตรีหรือเพลงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่ผู้คนกลุ่มต่างๆ นำมาใช้เพื่อสื่อสารอุดมการณ์ มีบทเพลงที่ใช้ในการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มการเมืองทั้ง 3 กลุ่ม ที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว คือ กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) และกลุ่มคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) ขณะเดียวกันพบว่ารัฐบาลก็ใช้บทเพลงในการสื่อสารอุดมการณ์เช่นกัน อาทิ เพลง*คืนความสุขให้ประเทศไทย* และเพลง*เพราะเธอคือประเทศไทย*

อย่างไรก็ตาม สาขาภาพยนตร์ยังคงประสบปัญหาการตัดตอนไม่ให้เผยแพร่ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองใน พ.ศ.2555 ภาพยนตร์เรื่อง *เชกสเปียร์ต้องตาย* (Shakespeare Must Die) ที่อำนวยการสร้างโดยมานิต ศรีวานิชภูมิ และสมานรัชฎ์ กาญจนะวณิชช์ เป็นผู้กำกับ ตัดต่อและผู้แปลบทละคร ไม่ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการพิจารณาภาพยนตร์ กระทรวงวัฒนธรรม และห้ามเผยแพร่ในประเทศไทย ด้วยเหตุผลว่า ภาพยนตร์เรื่องนี้อ้างอิงถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และมีการเสนอภาพความเสียหายจากชุมนุมทางการเมืองในปี 2552 ซึ่งอาจก่อให้เกิดการแตกความสามัคคีระหว่างคนในชาติได้

ตลอดช่วงเวลาที่ศิลปะสาขาต่าง ๆ ในสังคมไทย “ทั้งล้มลุกคลุกคลานและวิวัฒนาการ” โดยผ่านภาวะความสูญเสียบางลักษณะที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี แต่เทคโนโลยีก็ให้สิ่งทดแทนต่อวงการศิลปะด้วยการเอื้อให้เกิดการพัฒนา ทั้งในแง่ของพื้นที่ออนไลน์ เครือข่ายทางศิลปะ และการก้าวเข้าสู่กระแสนานาชาติด้วยความมั่นใจมากขึ้น แม้ความขัดแย้งทางการเมืองจะทำให้ศิลปะบางสาขาเช่นภาพยนตร์เกิดปัญหาบางประการ แต่ในอีกแง่หนึ่ง กลับทำให้ศิลปะนำการเมืองเข้าสู่ชีวิตประจำวันในระดับสาธารณะได้อย่างน่าสนใจ ผลการวิจัยในประเด็นนี้จึงชี้ให้เห็นว่า ศิลปะทั้ง 5 สาขามีได้หยุดนิ่ง แต่เคลื่อนไหว ต่อสู้ และพยายามมุ่งหาวิถีทางไปสู่อนาคตของสังคม

2. เงินสดถูกปลุกโดยศอกศร้าว

“เงินสดถูกปลุกโดยศอกศร้าว” เป็นผลการสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือ ศึกษาและวิเคราะห์ความเปราะบางของศิลปะ 5 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และภาพยนตร์ นับตั้งแต่ 13 ตุลาคม 2559 จนถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ อันเป็นผลจากสำนึกร่วมที่เกิดขึ้นในหมู่พสกนิกร

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับสมมุติฐานข้อ 1 คือ การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ปลุกสำนึกร่วมในสังคมไทย และข้อ 2 คือ ศิลปะเปราะบาง เพราะมหาชนจากทุกภาคส่วนพร้อมที่จะแสดงออกถึงความสำนึกร่วมนั้นด้วยศิลปะอย่างไร้ข้อจำกัด

นับตั้งแต่รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคต จนกระทั่งถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ งานศิลปะที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เปราะบางอย่างน่าตื่นตาตื่นใจ มีความหลากหลายทั้งรูปแบบและเนื้อหา รวมถึงมีปริมาณงานที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา ศิลปิน ผู้รักสมัครเล่น หรือประชาชนทั่วไป ต่างร่วมกันสร้างสรรค์ผลงานศิลปะทุกสาขาขึ้นเป็นจำนวนมากนับหมื่นชิ้น ทั้งวรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์และภาพยนตร์ *สิ่งใดที่ไม่เคยเกิด ก็เกิดขึ้น สิ่งใดที่เคยเกิดขึ้นอยู่แล้ว ก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนมากขึ้น* โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะแขนงต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในการสร้างพระเมรุมาศและพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งมีใช่เป็นเพียงการรวมศิลปะทุกแขนงไว้ด้วยกันเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมความจงรักภักดีของคนทั้งประเทศ ที่พร้อมจะแสดงออกถึงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของรัชกาลที่ 9 ด้วยศิลปะ การสร้างพระเมรุมาศและพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพจึงเป็น “รูปธรรม” ที่เป็นผลมาจาก “นามธรรม” คือความสำนึกร่วมในความสูญเสียครั้งใหญ่ และแสดงออกด้วยพลังทางศิลปะอย่างสุดใจสุดฝีมือของพสกนิกร

สาขาวรรณศิลป์ พบว่าภาพรวมของวรรณกรรมในช่วงนี้ศึกษาคึกคักมากขึ้น ส่งผลให้ธุรกิจสิ่งพิมพ์ที่อยู่ในช่วงวิกฤตสามารถฟื้นตัวขึ้นได้ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเกี่ยวกับรัชกาลที่ 9

เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกวีนิพนธ์ซึ่งเป็นรูปแบบวรรณกรรมโศกาลัยที่ประชาชนนิยมนำมาใช้แสดงความอาลัยในเหตุการณ์ครั้งนี้มากกว่างานวรรณกรรมประเภทอื่น สะท้อนให้เห็นโครงสร้างลึกของสังคมไทยที่เป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน อีกทั้งยังเป็นการฟื้นฟูและสืบสานฉันทลักษณ์ตามแนวขนบ รวมทั้งมีการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์รูปแบบใหม่ไว้ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมทางปัญญาอันทรงคุณค่าของชาติสืบต่อไปด้วย แม้ว่าก่อนหน้าการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 กวีนิพนธ์อยู่ในภาวะซบเซา แต่เหตุการณ์ที่กระทบใจครั้งนี้กลับช่วยปลุกไฟแห่งการสร้างสรรค์บทกวีที่มีอยู่ในจิตวิญญาณคนไทยขึ้นมาได้ ภายในเวลาระยะเวลาอันสั้น ร้อยกรองแสดงความอาลัยที่เผยแพร่ในช่วงนี้มีได้จำกัดว่าเป็นเพียงผลงานของกวีและนักเขียนที่มีความเชี่ยวชาญในวรรณศิลป์อยู่แล้วเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้คนไทยทุกกลุ่มอายุและกลุ่มอาชีพ ทั้งนิสิตนักศึกษา พระสงฆ์ และบุคคลทั่วไป มีโอกาสเผยแพร่ผลงานของตนได้ ทั้งในพื้นที่สิ่งพิมพ์แบบเดิม และพื้นที่ใหม่ คือพื้นที่อินเทอร์เน็ตผ่านสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ นับเป็นการลบเส้นพรมแดนระหว่างนักเขียนอาชีพกับผู้รักสมัครเล่น ขณะเดียวกัน ยังพบว่าทั้งสถาบันรัฐและเอกชนต่างมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและส่งเสริมความเป้งบานของวรรณกรรมโศกาลัยเหล่านี้ด้วย ทั้งที่เป็นการจัดกิจกรรมอ่านและเขียนวรรณกรรมแสดงความอาลัย ตลอดจนการรวบรวมและจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่าสังคมไทยยังขาดการจัดระบบในระดับของสถาบัน (institutionalization) เพื่อทำหน้าที่เก็บวรรณกรรมโศกาลัย ที่สร้างสรรค์และเผยแพร่ขึ้นในช่วงเวลานี้ทั้งหมดไว้ให้เป็นระบบ เพื่อเป็นทั้งหลักฐานอ้างอิงและแหล่งสืบค้นสำหรับผู้สนใจศึกษาและวิจัยต่อไป ร้อยกรองแสดงความอาลัยที่เผยแพร่ในสื่ออินเทอร์เน็ตจำนวนมากจึงสูญหายไป

สาขาศิลปะนับตั้งแต่คืนวันที่ 13 ตุลาคม 2559 ได้เกิดปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ของศิลปะอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน นั่นคือศิลปินทัศนศิลป์ในทุกระดับและทุกรูปแบบ ต่างนำภาพผลงานศิลปะของตนเอง ทั้งที่เป็นรูปเหมือนหรือพระบรมสาทิสลักษณ์ของรัชกาลที่ 9 ภาพประติมากรรม และภาพออกแบบกราฟิกพร้อมทั้งเขียนคำบรรยายความอาลัยและระลึกในพระมหากรุณาธิคุณของรัชกาลที่ 9 งานเหล่านี้ เผยแพร่บนสื่อสังคมออนไลน์ตลอดทั้งคืน นอกจากนี้ ศิลปินทั้งมีอาชีพและผู้รักสมัครเล่น ทั้งในสถาบันการศึกษา หน่วยงาน และปัจเจกชน ต่างก็สร้างสรรค์งานศิลปะซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระบรมสาทิสลักษณ์ของรัชกาลที่ 9 นำไปจัดแสดงในพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ ทั่วประเทศ ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นเพียงข้ามคืน และยังเป้งบานอย่างต่อเนื่องนานนับเดือน หน้าแรกของหนังสือพิมพ์ไทยและปกหน้าของนิตยสารต่าง ๆ แทบทุกฉบับ ได้พิมพ์ภาพพระบรมสาทิสลักษณ์ของรัชกาลที่ 9 ของศิลปินไทยโดยพร้อมเพรียงกัน ภาพพระบรมฉายาลักษณ์และพระบรมสาทิสลักษณ์เหล่านี้กลายเป็นผลงานศิลปะที่ได้รับการตอบรับจากประชาชนอย่างดี ทุกคนต้องการเก็บสะสมภาพและเรื่องราวของประวัติศาสตร์วาระสำคัญนี้ นอกจากนี้ ยังมีการใช้เทคโนโลยี AR ช่วยสร้างภาพเสมือนจริงให้ปรากฏขึ้นในสมาร์ตโฟนและแท็บเล็ต หรือเชื่อมโยงไปยังภาพและเสียงในแอปพลิเคชันและเว็บไซต์ต่างๆ ด้วย

สาขาศิลปะการละคร พบว่ามีการรวมตัวกันของกลุ่มศิลปินละคร โดยมีการนำเสนอผลงานหลากหลายกลุ่มและรูปแบบ ทั้งศิลปะการละครร่วมสมัย โดยกลุ่มละครขนาดเล็กหรือกลุ่มละครฟอรัม รวมทั้งกลุ่มต่างๆ จากสถาบันการศึกษา อาทิ การแสดงเดี่ยวชุด *the echo-of แว่ว...* โดย อภิรักษ์ ชัยปัญหา จากกลุ่ม 206 performing troupe ละครหุ่นสายจากคณะหุ่นสายเสมา และการแสดงชุด *On the other('s) Hand* โดย ภาควิชานาฏยสังคีต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร รวมทั้งศิลปะการแสดงแนวขนบในช่วงงานพระบรมศพและพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ซึ่งกระทรวงวัฒนธรรม องค์กรและกลุ่มต่าง ๆ จัดแสดงขึ้น อาทิ การแสดงโขน หนึ่งใหญ่ หุ่นหลวง หุ่นกระบอก และบัลเลต์เรื่องมโนรีธา ของสำนัก

การสังคีต กรมศิลปากร และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ อาจกล่าวได้ว่า การรวมตัวกันของนิสิตนักศึกษา นาฏศิลป์ และศิลปินด้านศิลปะการละครร่วมสมัย เพื่อสร้างสรรค์งานทั้งที่เป็นการสร้างสรรค์ใหม่ และการสืบขนบนาฏศิลป์โบราณ ล้วนเป็นการแสดงความอาลัย แสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ เป็นการส่งต่อความจงรักภักดีและความรู้สึกตั้งต้นใจผ่านผลงานศิลปะการละคร เพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ชม ในอันที่จะดำเนินชีวิตตามรอยพระยุคลบาทของพระองค์ต่อไป

ผลการศึกษาของสาขาสังคีตศิลป์แสดงให้เห็นว่าดนตรีเป็นภาพสะท้อนสำคัญของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยการใช้ “เสียง” ในหลากหลายรูปแบบ เพื่อสื่ออารมณ์อาลัยและความรู้สึกอันลึกซึ้งของประชาชนที่มีต่อพระราชผู้เสด็จสวรรคต มีเพลงที่ประพันธ์ใหม่เพื่อแสดงถึงความอาลัยเกิดขึ้นมากมาย หลากหลายทุกรูปแบบ ทั้งแนวลูกกรุง ลูกทุ่ง ป๊อป เพื่อชีวิตและดนตรีไทยร่วมสมัย เนื้อร้องที่ประพันธ์ขึ้นล้วนคัดสรรคำหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อการสื่อความหมายในมิติความคิด เป็นการนำความทรงจำร่วม (collective memory) ที่มีต่อรัชกาลที่ 9 มาร้อยเรียงสู่สำนึกร่วม ทั้งโดยประสบการณ์ตรงที่ได้รับรู้ในช่วงชีวิตของศิลปินแต่ละคน และประสบการณ์ทางศิลปะแขนงต่าง ๆ มาหลอมรวมเป็นการสื่อสารด้วยเสียงดนตรี ภายใต้แรงขับจากเหตุการณ์สวรรคต นอกจากนี้ ยังพบว่าเพลงพระราชานิพนธ์กลายเป็นสัญลักษณ์ เป็นภาพแทนพระราชอาลัยและเป็นเสียงของพระราชอาลัยที่พระราชทานไว้เป็นสมบัติของประชาชน มีการนำบทเพลงพระราชานิพนธ์มาเสนอโดยจัดการประกวดการขับร้องและการบรรเลงดนตรี มีการตีความใหม่ เรียบเรียงใหม่ (re-arranged) ประพันธ์เนื้อร้องเพิ่มเติมจากเนื้อร้องเดิม และผลิตซ้ำในบริบทและแนวดนตรีที่หลากหลาย รวมทั้งนำเสนอในช่องทางต่าง ๆ ความเป่งบานนี้มีทั้งที่เป็นความเป่งบานภายในชาติ และความเป่งบานข้ามวัฒนธรรม อาทิ นักดนตรีชาวญี่ปุ่น 3 คน คือ โชโกะ โอดินิ , อาากิฮิสะ โคมินาโตะ และ ชิน อิจิกาวะ อัญเชิญบทเพลงพระราชนิพนธ์ แ่วว มาบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีญี่ปุ่นมาบรรเลงเพลง แ่วว (echo) เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงถึงพระอัจฉริยภาพทางด้านดนตรีของรัชกาลที่ 9 พร้อมทั้งยังมีศิลปินบอยแบนด์ชื่อดังชาวญี่ปุ่นวง Qyoto ร่วมอัญเชิญบทเพลงพระราชนิพนธ์ Echo (แ่วว) มาบรรเลงและขับร้องเป็นภาษาญี่ปุ่นด้วย นับเป็นการใช้ในศิลปะในการสื่อถึงความผูกพันระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น

สาขาภาพยนตร์พบว่าการสร้างภาพยนตร์ในโอกาสนี้หลายเรื่อง โดยได้รับทุนสนับสนุนการสร้างจากทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชน อาทิ กรมกิจการพลเรือนทหารเรือ กองทัพอากาศ จัดทำภาพยนตร์สารคดีสั้นชุด 5 เรื่อง ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวโยงถึงกิจการกองทัพเรือกับรัชกาลที่ 9 เรื่อง *เรือของพ่อ* GDH 559 ร่วมกับสิงห์ คอร์เปอเรชั่น ผลิตโดยจอกว้างฟิล์ม ภาพยนตร์ชุด *พรจากฟ้า* (A Gift) ซึ่งเป็นภาพยนตร์เพลงความยาวขนาดกลาง 3 เรื่อง และภาพยนตร์สารคดีขนาดสั้น ความยาว 15 นาที เรื่อง *สวรรคาลัย* ของอภิชน รัตนากายน ซึ่งเป็นการบันทึกภาพเหตุการณ์ภายในโรงพยาบาลศิริราช ในวันที่รัชกาลที่ 9 เสด็จสวรรคต ภาพยนตร์กลุ่มนี้แทบทั้งหมดได้นำมาเผยแพร่ซ้ำ ทั้งในสื่อโทรทัศน์ และสื่อออนไลน์ รวมถึงการฉายซ้ำในโรงภาพยนตร์ บางกรณีมีการจัดทำเป็นวีซีดีที่มีเอกสารประกอบ นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับรัชกาลที่ 9 กับวงการภาพยนตร์อีกหลายกิจกรรมด้วย เช่น หอภาพยนตร์แห่งชาติ (องค์กรมหาชน) จัดฉายภาพยนตร์ทั้งไทยและต่างประเทศ ที่รัชกาลที่ 9 เคยเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร

อาจกล่าวได้ว่า ความเป่งบานของศิลปะสาขาต่าง ๆ นับตั้งแต่วาระการสวรรคตจนกระทั่งถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ เกิดขึ้นจากความร่วมแรงร่วมใจของปวงชนชาวไทย งานศิลปะที่เกิดขึ้นเหล่านี้ นับเป็นการสร้างนวัตกรรมทางศิลปะที่น่าสนใจอย่างยิ่ง กล่าวคือ

ประการแรก เป็นการสืบสานงานศิลปะแนวประเพณีให้คงอยู่ต่อไป และยังสะท้อนถึงความรู้ที่สังคมไทยสั่งสมและสืบทอดต่อมา

ประการที่สอง มีการขยายเทคนิคการสร้างสรรคศิลปกรรมไทยประเพณีด้วยกระบวนการสมัยใหม่ แต่ยังคงเอกลักษณ์ของศิลปะแนวประเพณีไว้ได้อย่างน่าสนใจ

ประการที่สาม มีการประยุกต์ศิลปะร่วมสมัยเข้ากับศิลปะแนวชนบได้อย่างกลมกลืน อาทิ การสร้างพระเมรุมาศ และประติมากรรมรูปสัตว์หิมพานต์ต่าง ๆ ตามคติความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุและหิมพานต์ ในขณะเดียวกัน ก็ปรากฏประติมากรรมคุณทองแดง สุนัขทรงเลี้ยง ที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดี ภาพยนตร์ที่จัดฉายในนิทรรศการบริเวณพระเมรุมาศ เป็นการจัดทำภาพยนตร์สารคดีเชิงทดลอง โดยนำพระบรมฉายาลักษณ์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรของรัชกาลที่ 9 มาเรียงลำดับต่อกัน และปิดท้ายด้วยภาพเคลื่อนไหวของพระองค์เพียงภาพเดียว นอกจากนี้ ยังมีการนำวรรณกรรมไทยไปจัดแสดงในรูปแบบของศิลปะตะวันตก รวมทั้งการนำบทเพลงพระราชานิพนธ์มาตีความใหม่

ลักษณะเด่นของงานศิลปะแต่ละสาขาที่เบ่งบานขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเห็นได้ชัดเจน คือ วรรณกรรมโศกาลัยประเภทกวีนิพนธ์ของสาขาวรรณศิลป์ และการวาดภาพเหมือนของสาขาทัศนศิลป์ ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นโดยหน่วยงาน ศิลปิน ปัจเจกชน และบรรดาผู้รักสมัครเล่น มีการแต่งกวีนิพนธ์และเผยแพร่ตามสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ การวาดพระบรมสาทิสลักษณ์ รัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดของผู้สร้างสรรค์แต่ละคน เพื่อเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ หรือประดับในพื้นที่สาธารณะ ส่วนลักษณะเด่นของสาขาสังคีตศิลป์ คือ ความหลากหลายของแนวดนตรีที่แต่งและขับร้องเพื่อแสดงความอาลัย และเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 9 ทั้งเพลงลูกทุ่ง ป๊อป ร็อค รวมทั้งเพลงพื้นบ้านต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีการนำเพลงพระราชานิพนธ์มาผลิตซ้ำในบริบทใหม่ และเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์ สาขาภาพยนตร์พบว่าภาพยนตร์สารคดีกลับมาเบ่งบานอีกครั้ง จากการตื่นตัวขององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ผลงานศิลปะเหล่านี้ไม่ใช่เป็นเพียงกวีนิพนธ์ หรือภาพเหมือน เพลง หรือภาพยนตร์ในแบบทั่วไป แต่เป็นผลงานศิลปะที่กลั่นมาจากหัวใจและการตีความทางด้านศิลปะและเนื้อหา ทั้งนี้สื่ออินเทอร์เน็ตนับเป็นพื้นที่และเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนความเบ่งบานของการสร้างงานศิลปะในวาระนี้อย่างสำคัญยิ่ง

ในเชิงปริมาณ พบว่าผลงานศิลปะที่เบ่งบานขึ้นในช่วงตั้งแต่เหตุการณ์สวรรคตจนถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ส่วนใหญ่เป็นศิลปะสาขาวรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ และสังคีตศิลป์ ที่สามารถสร้างสรรค์งานโดยปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนขนาดเล็ก แต่สาขาภาพยนตร์นั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากคนเป็นจำนวนมาก และบางครั้งต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนด้วย จึงมีผลงานเกิดขึ้นน้อยกว่า ส่วนการสร้างสรรค์ของสาขาศิลปะการละครในบางช่วงต้องหยุดชะงักลง เนื่องจากองค์กรภาครัฐมีประกาศให้งดจัด “มหรสพ” ทั้งปวงเพราะอยู่ในช่วงแสดงความอาลัย ทั้งนี้ อาจมาจากทัศนคติในปัจจุบันที่ตีความว่า มหรสพเป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงเรีงรมย์ ในขณะที่สังคมสมัยก่อนถือว่า มหรสพบางประเภทเป็นการแสดงในเชิงพิธีกรรม หรือแสดงคารวะในภาวะโศกเศร้า มิใช่การละเล่นรื่นเริง

คุณค่าของงานศิลปะทุกแขนงที่เบ่งบานขึ้นเป็นจำนวนมากนี้ อาจแบ่งได้เป็น 4 ประการ คือ

(1) คุณค่าด้านการบันทึกเหตุการณ์อันเป็นประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญของแผ่นดิน นับแต่การสวรรคตจนถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

(2) คุณค่าด้านการการบันทึกอารมณ์ร่วมของพสกนิกรทั้งประเทศ ทั้งความโศกเศร้าเสียใจ ความอาลัยและความจงรักภักดีต่อรัชกาลที่ 9

(3) คุณค่าด้านมรดกความทรงจำร่วมที่ศิลปินและประชาชนได้บันทึกความประทับใจของตนที่มีต่อรัชกาลที่ 9 ทั้งจากพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระราชดำรัส พระอัจฉริยภาพ รวมถึงพระเกียรติคุณ

(4) คุณค่าด้านการเทิดพระเกียรติรัชกาลที่ 9 ให้คงอยู่และสืบทอดต่อไปยังลูกหลาน ทั้งที่เป็นผลงานศิลปะส่วนพระองค์ในฐานะองค์อัครศิลปิน งานศิลปะที่ศิลปินและประชาชนได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ รวมถึงแนวคิด ผลงาน และพระราชปณิธานส่วนพระองค์ที่สะท้อนผ่านงานศิลปะเหล่านั้น

3. เพราะมีรากในวันนี้จึงมีเรา

“เพราะมีรากในวันนี้จึงมีเรา” เป็นผลการสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ สักดบทเรียนจากการตื่นตัวของศิลปะที่เกิดขึ้นในทุกระดับของสังคมไทย ว่าสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างไร และเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมได้อย่างไร

ผลการศึกษาสอดคล้องกับสมมุติฐานข้อ 3 คือ ศิลปะ 5 แขนง ได้แก่ วรรณศิลป์ ทศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และภาพยนตร์ เป็นพลังที่ขับเคลื่อนสังคมไทยไปในทางสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะสังคมจะประสบวิกฤตในลักษณะใด

เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า รัชกาลที่ 9 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีพระมหากรุณาธิคุณต่อศิลปะทั้ง 5 สาขา ทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็ด้วยพระปรีชาสามารถทางศิลปะ จนได้รับถวายพระราชสมัญญานาม “อัครศิลปิน” การรับสมาคมหรือหน่วยงานทางศิลปะไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือการพระราชทานรางวัลต่าง ๆ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ พระองค์จึงทรงเป็นประจักษ์จากรากแก้วที่ยังผลให้ศิลปะของไทยมีพลังและสามารถขับเคลื่อนสังคมไทยไปในทางสร้างสรรค์มาโดยตลอดรัชกาล

ข้อคิดเห็นสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ก็คือ คนไทยเป็นผู้มี “รากแห่งศิลปะ” ในตัวเอง มีผู้ที่ทำงานในฐานะช่างฝีมืออยู่เป็นจำนวนมาก งานศิลปะจึงหยั่งรากลึกลงในสังคมมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และแบ่งบานขึ้นมาพร้อมกันเป็นหนึ่งเดียว เมื่อถึงโอกาสที่เปิดทางให้แสดงออก ดังนั้น รากฐานทางศิลปะจึงถือได้ว่าเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมไทยทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน คนไทยสามารถสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้ทุกครั้งที่มีปรากฏการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากระทบใจ และกระตุ้นให้เกิดการแสดงออกพลังรวมในการสร้างสรรค์นี้เห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงหลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 หลักฐานเชิงประจักษ์ที่สำคัญของสาขาวรรณศิลป์ คือความแบ่งบานของวรรณกรรมโศกาลัยประเภทกวีนิพนธ์ ซึ่งมาจากคนไทยต่างรุ่นวัย หลากหลายอาชีพและระดับความรู้ แสดงให้เห็นว่าร้อยกรองหรือความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนนั้นหยั่งรากลึกอยู่ในตัวคนไทยตลอดมา งานศิลปะประเภทภาพเหมือนในสาขาทัศนศิลป์ ก็มีได้แสดงเพียงฝีมือทางการวาดด้วยเทคนิควิธีการนานา แต่ยังมีสุนทรียภาพให้เห็นว่าคนไทยมี “รากแห่งปัญญา” อันเกิดจากการสั่งสม ถวายทอด ผนวกกับประสบการณ์จากการปฏิบัติและการเสพงานศิลปะ จึงสามารถคิดเป็นศิลปะ สามารถตีความ ปรับแปลง และปรับปรนเพื่อให้เกิดการสร้างสรรคงานได้อย่างงดงาม กอปรด้วยคุณค่าทางสุนทรียะและทางใจ

นอกจากรากแห่งศิลปะและรากแห่งปัญญาที่สั่งสมอยู่ในสังคมไทยดังกล่าวแล้ว พระราชายังทรงสร้าง “รากแห่งความสัมพันธ์” ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับพสกนิกร ในลักษณะ “สัมพันธ์ภาพแนวนอน” อันสั่งสมมาโดยตลอดรัชสมัยของพระองค์ ไม่ว่าจะในยามที่สังคมไทยเป็นปกติสุขหรือในยามที่สังคมเกิดวิกฤติ ประชาชนได้รับรู้ถึงการที่พระราชาทรงอยู่ร่วมกับพสกนิกรของพระองค์อย่างใกล้ชิดเสมอมา ความสำนึกถึงความสัมพันธ์อันยาวนานนี้ แสดงให้เห็นในวาระการเฉลิมฉลองแห่งรัชกาล โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ 2550 ซึ่งประชาชนทั่วประเทศเข้าร่วมกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรต่างๆ อาทิ พระราชพิธีฉลองครองราชสมบัติครบ 60 ปี พ.ศ.2549 พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา พ.ศ.2550 พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ พ.ศ.2554 และงานเฉลิมฉลองวาระการครองราชสมบัติ 70 ปี พ.ศ.

2559 ในกิจกรรมเทิดพระเกียรติ มีการนำเสนอพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจในด้านต่างๆ ทั้งในรูปแบบสื่อประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรม และการแสดงออกทางศิลปะ ทำให้ประชาชนได้ตระหนักถึงพระราชภารกิจอันหนักอึ้ง ที่ทำให้พระราชชาติทรงใกล้ชิดประชาชน และประชาชนได้ใกล้ชิดพระราชชา นับเป็น “สัมพันธ์ภาพแนวนอน” อันสำคัญอย่างยิ่งของสังคมไทย

อนึ่ง แม้ก่อนการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 ก็ได้มีการสร้างสรรค์งานศิลปะจำนวนมาก ที่มีพระองค์เป็นแรงบันดาลใจ การรับรู้ถึงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจและพระราชจริยวัตรอันงดงามของพระองค์ อาทิ งานวรรณกรรมแนวเทิดพระเกียรติที่ถ่ายทอดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ งานทัศนศิลป์แนวเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งเป็นประจักษ์แห่งการแสดงทักษะฝีมือและความคิดสร้างสรรค์ และงานในสาขาภาพยนตร์ที่มีการจัดประกวดภาพยนตร์เทิดพระเกียรติเนื่องในวาระต่างๆ ตลอดจน ผลงานศิลปะเหล่านี้ นับเป็นพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ศิลปะสาขาต่าง ๆ เ่งบานขึ้นอย่างรวดเร็ว หลังจากการเสด็จสวรรคต

ปัจจัยอีกประการหนึ่งซึ่งถือได้ว่าเป็นรากฐานให้การสร้างสรรค์งานศิลปะเ่งบานขึ้นอย่างรวดเร็วหลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 คือ ประสบการณ์เกี่ยวกับการแสดงความอาลัยต่อการสวรรคตและการสิ้นพระชนม์ของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง อาทิ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราบรมราชชนนี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี งานพระราชพิธีในวาระสำคัญเหล่านี้ทำให้ศิลปินและช่างฝีมือทั้งในแขนงและร่วมสมัยมีโอกาส สร้างสรรค์และประดิษฐ์งานศิลปะทั้งดงามประณีต

รากแห่งฝีมือทางศิลปะ รากแห่งปัญญาในการครุ่นคิดพินิจตีความ และรากแห่งความรักและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของรัชกาลที่ 9 จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ศิลปะทั้ง 5 สาขา ดำรงอยู่และเ่งบานขึ้นในทุกระดับของสังคมไทย และเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมไทยไปในทางสร้างสรรค์อย่างมีรู้จัก

4. พระราชาสถิตเนาในใจนิรันดร์

“พระราชาสถิตเนาในใจนิรันดร์” เป็นผลการสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ สกัดบทเรียนจากการตื่นตัวของศิลปะในครั้งนี้ ซึ่งเกิดขึ้นในทุกระดับของสังคมไทย ว่าสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างไร และเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมได้อย่างไร

ผลการศึกษาสอดคล้องกับสมมุติฐานข้อ 3 คือ ศิลปะ 5 แขนง คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และ ภาพยนตร์ เป็นพลังที่ขับเคลื่อนสังคมไทยไปในทางสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะสังคมจะเป็นปกติสุขหรือประสบวิกฤตในลักษณะใด

จากการศึกษาพบว่าผลงานศิลปะทั้ง 5 สาขา มีโมติฟ (motif) ที่เป็นตัวแทนของรัชกาลที่ 9 ทั้งในศิลปะสาขาเดียวกันและต่างสาขา จนเกิดเป็นภาพจำที่เกี่ยวกับรัชกาลที่ 9 ที่ตราตรึงในใจของคนไทย

ตลอดรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงอุทิศกำลังพระวรกาย พระปรีชาชาญ และพระราชทรัพย์เพื่อประโยชน์สุขแห่งพสกนิกรของพระองค์ ในด้านศิลปะ ประชาชนยังได้ประจักษ์ถึงพระอัจฉริยภาพทางศิลปะ สมดังพระราชสมัญญา “อัครศิลปิน” ทรงสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะ ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพถ่าย วรรณกรรม ดนตรีและเพลง รวมทั้งพระราชดำริในการสร้างสรรค์และส่งเสริมงานศิลปะ

เนื่องจากประชาชนได้รับรู้เรื่องราวเหล่านี้มาตลอดช่วงรัชสมัย งานศิลปะสาขาต่าง ๆ หลังการเสด็จสวรรคต จึงมีเนื้อหาที่กล่าวถึงพระราชประวัติ พระราชจริยวัตรพระราชกรณียกิจ พระราชดำรัส พระอัจฉริยภาพ เป็นความทรงจำร่วมที่นำมาร้อยเรียงเป็นผลงานศิลปะหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็ผลงานศิลปะ

แขนงใด รูปแบบใด ล้วนมีค่า ภาพ หรือสัญลักษณ์ที่หมายถึงรัชกาลที่ 9 ปรากฏร่วมกันเสมอ คำสำคัญที่บ่งบอกความรู้สึกซึ่งในใจประชาชนไทยได้อย่างชัดเจนที่สุดคือ คำว่า “พ่อ” ซึ่งแสดงถึงความผูกพัน ความรัก ความสำนึกพระคุณของพระมหากษัตริย์ ผู้มิใช่เป็นเพียงประมุขของแผ่นดิน แต่ทรงเป็นพ่อของคนไทยทุกคน ความผูกพันนี้เป็นสัมพันธ์ภาพแนวนอนที่เกิดจากรับรู้พระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกร ผลงานวรรณกรรม บทเพลง ศิลปะการละคร ภาพยนตร์ และชื่อผลงานทัศนศิลป์ จึงล้วนปรากฏคำว่า “พ่อ” อันเป็นการย้ำถึงความรู้สึกเคารพและผูกพันที่หนักแน่นมั่นคง

ถ้อยคำและภาพอื่น ๆ เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระองค์และ/หรือบ่งถึงพระองค์ มีปรากฏพ้องกันในศิลปะทุกสาขา เช่น “ย่ากลางป่าเขา” “หยาดเหงื่อ” “กล้องถ่ายรูป” “แผนที่” “โครงการในพระราชดำริ” “ฝนหลวง” “ฝนพระราชทาน” “เศรษฐกิจพอเพียง” “เกษตรทฤษฎีใหม่” “ศาสตร์พระราช” “ปฐมบรมราชโองการ” “พลังแผ่นดิน” “ปิดทองหลังพระ” “ความฝันอันสูงสุด” “เสื้อสีเหลือง” และ “รูปภาพที่มีทุกบ้าน” ล้วนแสดงให้เห็นภาพจำหรือความทรงจำร่วมที่ยังอยู่ในใจคนไทย นอกจากนี้ ยังมีการใช้วลีอื่นๆ ที่แสดงถึงความภาคภูมิใจและความจงรักภักดีที่มีต่อรัชกาลที่ 9 เช่น “เกิดในแผ่นดินรัชกาลที่ 9” “ขอเป็นข้าราชการทุกชาติ” “ธ (พระ) สถิตในดวงใจไทยนิรันดร์” “ขอเทิดพระองค์ตราบนิรันดร์” “ขอจารึกนิกพระคุณตลอดไป ถ้อยคำเหล่านี้เสมือนเป็นการประกาศและถวายสัตย์ปฏิญาณว่าคนไทยจะจดจำ สืบสานและส่งต่อทั้ง “งานที่ทรงทำ” และ “คำพ่อสอน” ตลอดไป

กล่าวได้ว่า งานศิลปะทุกสาขาที่เบ่งบานขึ้นหลังการเสด็จสวรรคต ไม่เพียงแต่สร้างสรรค์และนำเสนอผลงานศิลปะหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสำแดงความทรงจำร่วมของประชาชนชาวไทยออกมาอย่างมีพลังเท่านั้น แต่งานศิลปะเหล่านี้ยังทำหน้าที่เชื่อมโยงความหมาย ความเข้าใจ และความสำนึกของศิลปะแต่ละสาขาได้อย่างเป็นระบบ ทำให้ภาพของพระราชชาติดำรงอยู่ในใจของพสกนิกร

หลังพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ แม้การกล่าวถึงพระราชชาจะไม่ได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดเช่นแต่ก่อน แต่พระราชภาพระองค์นั้นก็ยังคงสถิตอย่างมั่นคงอยู่ในใจของคนไทย และยังปรากฏเป็นผลงานศิลปะสาขาต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ดังเช่น สาขาวรรณศิลป์ ยังมีการสร้างและเผยแพร่วรรณกรรมทั้งในสื่อวิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ และออนไลน์ เพื่อถวายความอาลัยในวาระสำคัญ อาทิ วันครบรอบวันสวรรคต และวันคล้ายวันพระราชสมภพของรัชกาลที่ 9 นอกจากนี้ยังมีการสืบสานและส่งทอดแนวพระราชดำริสำคัญ คือ ศาสตร์พระราช ด้วยการจัดพิมพ์หนังสือ *วรรณกรรมยอดเยี่ยมในสมัยรัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดศาสตร์พระราช* โดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ประกอบด้วยวรรณกรรมยอดเยี่ยมและวรรณกรรมดีเด่น 5 ประเภท ได้แก่นวนิยาย เรื่องสั้น กวีนิพนธ์ สารคดี และวรรณกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน จำนวน 350 เรื่อง

สาขาศิลปะการแสดง วัดখনอนและคณะศิลปินจัดแสดง *ศิลปะ ศิลปิน แผ่นดินรัชกาลที่ 9* ในเทศกาลหนังใหญ่วัดখনอน ครั้งที่ 12 พ.ศ. 2560 โดยจัดแสดงเนื้อหาบางตอนของบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก ในด้านศิลปะละครร่วมสมัย ยังคงมีการนำละครเวทีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับรัชกาลที่ 9 มาจัดแสดง อาทิ *รองเท้าของพ่อ* ที่ได้แรงบันดาลใจจากแนวพระราชดำริ และละครเพลงเรื่อง *Still on my mind* (ในดวงใจนิรันดร์) ซึ่งดำเนินเรื่องด้วยบทเพลงพระราชนิพนธ์

ในสาขาสังคมศิลป์ เมื่อเสร็จสิ้นงานพระราชพิธีพระบรมศพ บทเพลงต่างๆ ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นหลังการสวรรคต เป็นหลักฐานทางดนตรีที่เก็บไว้ในโลกอินเทอร์เน็ต แม้บทเพลงเหล่านี้จะถูกกำหนดกรอบความหมายให้เป็นอดีตเช่นเดียวกับบันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่เพลงพระราชนิพนธ์ซึ่งเป็นมรดกทางดนตรีของรัชกาลที่ 9 กลับกลายเป็นต้นตอที่มีคุณภาพ ทำให้ศิลปินทั้งรุ่นเก่ารุ่นใหม่และศิลปินต่างชาติได้มีโอกาสศึกษาและสร้าง

องค์ความรู้ มีการตีความ ดัดแปลงและผลิตซ้ำ ในมิติของการปะทะกันอย่างสร้างสรรค์ ระหว่างความคิดแบบชนบทกับความคิดแบบร่วมสมัย ในขณะเดียวกัน เพลงพระราชนิพนธ์ก็ยังคงเป็นสัญลักษณ์ส่งต่อความทรงจำถึงพระราชอาผู้ทรงเป็นอัครศิลปิน

ด้านสาขาภาพยนตร์ ใน พ.ศ.2561 คณะกรรมการภาพยนตร์และ วีดิทัศน์แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และหน่วยงานอื่น ๆ ร่วมกันจัดกิจกรรม 70 สูดยอดภาพยนตร์ไทยในสมัยรัชกาลที่ 9 โดยคัดเลือกภาพยนตร์ไทยที่มีคุณภาพในช่วง 70 ปี แห่งการครองราชย์ ประเภทภาพยนตร์ฟิล์ม 16 มม. เรื่องที่ได้รับคัดเลือก อาทิ *สุภาพบุรุษเสือไทย* *เล็บครุฑ* *เศรษฐีอนาถา* ประเภทภาพยนตร์สี ฟิล์ม 35 มม. เช่น เรื่อง *สันติ-วิภา* ซึ่งเป็นเรื่องแรกและรัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรรอบปฐมทัศน์ ณ โรงภาพยนตร์เอ็มไพร์ ในพ.ศ. 2497 ภาพยนตร์เรื่อง *นกน้อย* เป็นภาพยนตร์เรื่องแรกที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญเพลงพระราชนิพนธ์*ชะตาชีวิต* มาเป็นเพลงประกอบภาพยนตร์ ทั้งนี้ กระทรวงวัฒนธรรมได้จัดนิทรรศการและจัดฉายภาพยนตร์ดังกล่าว เผยแพร่ให้ประชาชนทั้งในส่วนกลางและภูมิภาคได้ชมโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ภาพจำของรัชกาลที่ 9 ซึ่งมาจากความทรงจำร่วมของคนไทยที่ปรากฏในผลงานศิลปะหลังการเสด็จสวรรคต รวมทั้งผลงานและกิจกรรมทางศิลปะสาขาต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นเป็นระยะหลังพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมใจ เป็นผู้สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนไทย จนสามารถใช้พลังแห่งศิลปะขับเคลื่อนสังคมได้ และยังเป็นเครื่องย้ำเตือนว่าพระราชอาพระองค์นี้ยังคงสถิตในใจคนไทยตลอดไป

5 ศิลปะไร้เขตไร้พรมแดน

“ศิลปะไร้เขตไร้พรมแดน” เป็นผลการสังเคราะห์ข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่าความแบ่งบานของศิลปะทั้ง 5 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และ ภาพยนตร์ นับตั้งแต่ 13 ตุลาคม 2559 จนถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพนั้น เป็นผลจากสำนึกร่วมที่เกิดขึ้นในหมู่พสกนิกรทุกหมู่เหล่าทุกระดับ ทุกภาคส่วน โดยแสดงออกในทุกรูปแบบ หลากความคิด และเผยแพร่ไปในทุกสื่อ หลายช่องทาง นับเป็นการขับเคลื่อนสังคมไทยด้วยศิลปะอย่างไร้พรมแดน

ผลงานส่วนใหญ่ของปัจเจกชนผู้รักสมัครเล่นดังกล่าว เป็นการนำเสนองานศิลปะ โดยไม่มีข้อจำกัดของความเป็นศิลปินอาชีพ อีกทั้งไม่ต้องติดยึดกับชนบทหรือกฎเกณฑ์ที่ตายตัวของ “สำนัก” ต่างๆ ทุกคนร่วมรับรู้ว่าผลงานทุกชิ้นเกิดจากใจ เป็นผลงานที่ทำด้วยความรัก ความผูกพัน มิได้สร้างขึ้นเพื่ออวดฝีมือและไม่มีใครสั่งหรือกำกับ จึงไม่มีการหมิ่นฝีมือกัน ศิลปินแห่งชาติ กวีและผู้รักสมัครเล่นทางวรรณศิลป์ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ แต่งกวีนิพนธ์แสดงความอาลัยโดยใช้รูปแบบคำประพันธ์หลากหลาย มีทั้งที่ไพเราะถูกต้องตามแบบแผน และที่เบี่ยงเบนไปจากฉันทลักษณ์และมาตรฐานเดิม การรวมใจของช่างศิลป์ ศิลปิน และจิตอาสาสาขาทัศนศิลป์ เพื่อเนรมิตศิลปกรรมระดับพระเมรุมาศ ไม่ได้เป็นเพียงความร่วมมือของหน่วยงานราชการ แต่ยังมีกลุ่มศิลปินอิสระ อาจารย์ศิลปะ อดีตนายกรัฐมนตรี ไปจนถึงประชาชนผู้รักสมัครเล่นที่ร่วมเป็นอาสาสมัครในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมเหล่านี้ด้วยใจ โดยมีเป้าหมายเพียงขอร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ จึงเกิดเป็นปรากฏการณ์การร่วมกันสร้างสรรค์งานศิลปะโดยไร้พรมแดนของผู้สร้างงานอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน มีผู้สร้างงานดนตรี ทั้งนักดนตรีสมัครเล่นและศิลปินชั้นครู ประพันธ์เพลงประเภทต่างๆ เป็นจำนวนมาก ผลงานศิลปะเหล่านี้ล้วนสื่อสารถึงความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ความศรัทธา และสะท้อนถึงอารมณ์แห่งความเศร้าโศก โดยไม่มีข้อจำกัด ทำให้การวิจารณ์ที่อาจยึดเกณฑ์มาตรฐานทางศิลปะต้อง

ปรับเปลี่ยนไปเป็นการประเมินโดยพิจารณาจากใจของผู้สร้าง ไม่มีการข่มขู่จากผู้มีฝีมือหรือผู้มีอำนาจในการอ้างหรือตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี ไม่ใช่มาตรฐานที่เคยสร้างเป็นกรอบไว้

นอกจากนี้การเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 ยังลบข้อจำกัดหรือพรหมแดนระหว่างงานของพระมหากษัตริย์กับของราษฎร หรือศิลปะราชสำนักกับศิลปะสามัญชน เปลี่ยนขอบเขตให้พระราชอาชญาผู้ทรงเป็นพ่อและพสกนิกรผู้เป็นลูกของพระองค์ได้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ กรณีเกี่ยวกับเพลงพระราชนิพนธ์ แต่เดิมข้อกำหนดในการสืบสานและการส่งต่อเพลงพระราชนิพนธ์ต้องเป็นแนวทางการอนุรักษ์เท่านั้น นักร้องและนักดนตรีไม่มีสิทธิ์ตีความหรือสร้างสรรค์ใหม่ได้ รวมถึงฉาก แสง เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ลำดับพิธีการ ภาษาที่ใช้ในการจัดแสดงต้องเป็นแบบพิธีการ เมื่อข้อจำกัดเดิมระหว่างศิลปะราชสำนักกับศิลปะของสามัญชนถูกลบไป จึงเปิดโอกาสให้ศิลปินทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติสามารถนำเสนอเพลงพระราชนิพนธ์ได้ด้วยแนวทางสร้างสรรค์ของตน ยิ่งกว่านั้น ยังเปิดพื้นที่ให้มหาชนเข้ามามีส่วนร่วม มรดกทางดนตรีของพระราชอาชญาจึงเป็นศิลปะไร้เขตพรหมแดน และเป็นสมบัติร่วมของมหาชน

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้ศิลปะไร้พรหมแดนเกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวางและหลากหลายลักษณะ คือช่องทางสื่อสารและพื้นที่ในการเผยแพร่ ซึ่งมีทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์อันเป็นผลจากเทคโนโลยีดังกล่าวแล้ว สื่อออนไลน์เหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการเปิดโอกาสให้มีผู้สร้างสรรค์งานที่หลากหลายเท่านั้น แต่ยังทำให้มีผู้เสพงานศิลปะเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และขณะเดียวกันยังเป็นการลบเส้นพรหมแดนระหว่างผู้สร้างกับผู้เสพอีกด้วย พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางในการแสดงออกของผู้รักสมัครเล่นที่ได้รับเสรีภาพในการแสดงออกทางศิลปะตามศักยภาพและความต้องการของตน นอกจากนี้ สื่อออนไลน์ยังทำให้บางคนมีโอกาสในการสัมผัสกับงานศิลปะเป็นครั้งแรก งานศิลปะที่สร้างสรรค์ด้วยแนวคิดใหม่และเทคโนโลยีใหม่จึงเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก อาทิ งานทัศนศิลป์ที่ใช้เทคโนโลยีในการเชื่อมต่อให้เข้าถึงหรือเกิดภาพในอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ส่วนบุคคล การสร้างผลงานเพลง ด้วยเทคโนโลยีทางดนตรี การสร้างภาพยนตร์เฉลิมพระเกียรติในรูปแบบและเนื้อหาร่วมสมัยที่แปลกใหม่ เช่น ภาพยนตร์แนว Y (ชายรักชาย) ที่มีเนื้อหาและฉากเกี่ยวกับโครงการพระราชดำริ ในส่วนของพื้นที่จริงก็ยังคงมีความเบ่งบานของงานศิลปะด้วย ทั้งในรูปแบบหนังสือรวมบทกวี การจัดงานนิทรรศการศิลปะ การจัดแสดงงานนาฏศิลป์ และละครเวทีร่วมสมัย การแสดงดนตรี และการจัดฉายภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 9

ศิลปะที่เบ่งบานขึ้นหลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 จึงเป็นศิลปะที่ไร้เขตไร้พรหมแดน ทั้งในมิติของผู้สร้าง ผู้เสพ รูปแบบ เนื้อหา เทคนิควิธี และพื้นที่ในการเผยแพร่ โดยเฉพาะการมีอิสระในการคิดและตีความ นับเป็นปรากฏการณ์พิเศษที่ลบเส้นพรหมแดน และผสมานทุกมิติให้เป็นหนึ่งเดียว สร้างความเบ่งบานทางศิลปะให้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่อเนื่อง และอาจถือเป็นบรรทัดฐานใหม่ของศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย

6 ศิลปะเป็นแกนชีวิตมัน

“ศิลปะเป็นแกนชีวิตมัน” เป็นผลการสังเคราะห์ข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่าความตื่นตัวของศิลปะจากการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 สามารถสร้างทั้งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวและเป็นแรงขับเคลื่อนสังคม ศิลปะแสดงความสามารถได้ปลูกเร้าให้รูปแบบศิลปะบางประเภทฟื้นตัวขึ้นจากความชบเซา หรือบางประเภทอาจเบ่งบานอยู่ในระยะเวลาสั้นได้ นอกจากนี้ เหตุการณ์ดังกล่าวยังสร้างนวัตกรรมทางศิลปะที่น่าสนใจ ด้วยการรื้อของเก่าและสร้างสิ่งใหม่ ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา แสดงให้เห็นว่าศิลปะเป็นแกนแห่งชีวิตและเป็นพลังขับเคลื่อนสังคม ไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์หรือวิกฤตการณ์ใดเกิดขึ้นก็ตาม

การแบ่งบานของศิลปะทั้ง 5 สาขาดังกล่าว ส่งผลให้รูปแบบศิลปะในช่วงเวลาหลังการสวรรคต กลายเป็นรูปแบบนิยมในการสร้างสรรค์ศิลปะในช่วงต่อมา จนถึงปัจจุบัน(พ.ศ. 2564) แม้ว่าการสร้างสรรค์ ทางวรรณศิลป์ของไทยยังไม่แตกต่างจากเดิมมากนัก แต่ความตื่นตัวของวรรณกรรมโศกาลัย ส่งผลให้ กวีนิพนธ์พื้นตัวเฟื่องฟูอย่างมาก ในช่วงเวลา 1 ปีหลังการสวรรคต มีบทกวีจำนวนมากไม่น้อยที่มีคุณภาพประทับใจผู้อ่าน อาทิ บทกวี *ท้าวกราบศิระกราน ไต้ฝุ่นธูลีสวรรคาลัย* ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ และ บทกวี *พลัง พระองค์สถิตในใจไทยนิรันดร์* ของ ศักดิ์สิริ มีสมสืบ ดังตัวอย่าง

ท้าวกราบศิระกราน ไต้ฝุ่นธูลีสวรรคาลัย

ฝนพราแต่เมื่อคืน	ฟ้าสะอื้นแต่เมื่อวาน
แหงนดูคั่นานต์	ก็เหวว่าอุษาสมัย
แดดจางตะวันจม	ในอารมณ์โลกห่มไห้
ลมผ่านสะท้านใจ	ดังเปล่าไร้รำพายพลัง
นกกามีรำเริง	ในเพิงไม้ว่างเว้งหวัง
สะทกเฝ้าสะเทือนฟัง	บางข่าวฟ้าบางข่าวดิน
เพียงไขจนวนบายคำ	ฟ้ายังรำผนยังริน
ช่วยยามแห่งย้าอิน	'สิ้นแล้วโพธิสมภาร'

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2560)

พลังพระองค์สถิตในใจไทยนิรันดร์

ขณะที่เราเศร้าโศกโลกยังหม่น	เขายังอวลละอองอุณฉาย
ผีเสื้อยังเฉิดฉั่นพรรณราย	ดูสิรายเริงร้อนฟ้อนปีกบาง
สายธารยังขัดเกล้าซึ่งโขดหิน	ระเรื่อยรินหล่อเลี้ยงไพรสล้าง
รำบรลงวารีดุริยางค์	พื้นทรายเบื้องล่างดูเรื่องรอง
สายลมยังโลมลูบจูบใบหญ้า	เมฆยังลอยข้ามฟ้าอยู่ฟูฟอง
ทุ่งร้างทางรถนนกยั้งร้อง	ดาวยังทอแสงส่องรัตติกาล
หิงห้อยยังพราวพริบวะวิบวับ	แววหวังยังระยับทุกหย่อมย่าน
ข้อฟ้ายังเขตฟ้าทิวาวาร	หน้าบันโบสถ์วิหารอาบแสงเดือน
ไก่อังขันรับอรุณอุณอุษา	เมลิ็ดพันธุ์แกร่งกล้าขยับเขยื้อน
งอกเงยผลิบงามยามเช้าเอน	หมอกขาวเคลือนคลี่คลายระบายบึง
ซึ่งบัวขาวพราวพรายอยู่ชายน้า	งามล้ำเ้ายวนมวลภูผึ้ง
กลีบละมุนปทุมมาพาตะลึง	เรารู้สึกถึงซึ่งถึงโลกธรรม
ขณะที่เราเศร้าโศกโลกยังหม่น	สีแสงแห่งอรุณยังอบรำ
ขุมพลังกายขึ้นพื้นใจนำ	บัวแย้มยิ้มสดใสตั้งพลังใจ
ปลุกพลังคลังกล้าท้าวเหล่าแหล่ง	ปลุกศรัทธาส่องแสงสว่างไสว
วิญญาณพ่อยุ่สวรรคาลัย	พลังพ่อยุ่ในใจไทยนิรันดร์

(ศักดิ์สิริ มีสมสืบ, 2560)

แม้ความเบ่งบานของกวีนิพนธ์จะลดลงในช่วงหลังจากนั้น แต่กวีหลายคนยังคงสร้างสรรค์ผลงานกวีนิพนธ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่อินเทอร์เน็ต ส่งผลให้ผู้เขียนเป็นที่รู้จักในวงกว้างและมีผู้ติดตามในสื่อสังคมออนไลน์ มีการตีพิมพ์กวีนิพนธ์เป็นงานรวมเล่มมากขึ้น

ความตื่นตัวของวงวรรณกรรมที่ปรากฏขึ้นใน พ.ศ. 2563 แสดงให้เห็นว่าศิลปะสาขาวรรณศิลป์ที่เบ่งบานขึ้น ยังเป็นแกนในการขับเคลื่อนสังคม คือ ในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาหรือโควิด 19 อันเป็นภาวะวิกฤต แต่กลับเกิดความคึกคักของเวทีการเสวนา การประชุม การสัมมนา และ กิจกรรมเผยแพร่การสอน การเขียนและวิจารณ์วรรณกรรมในพื้นที่อินเทอร์เน็ต ทั้งในช่องทางเดิม เช่น ยูทูบ และในช่องทางใหม่ เช่น ชูม เฟซบุ๊กไลฟ์ และคลับเฮาส์ วิกฤตการณ์โควิด 19 ทำให้ทั้งศิลปินแห่งชาติ นักเขียนและกวีหน้าใหม่สร้างผลงานกวีนิพนธ์เกี่ยวกับภาวะวิกฤต และเผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น เช่น *ก้าวผ่านกาฬเวลา* ของ ชมัยกร แสงกระจ่าง และ *พิชิตโควิดด้วยจิตกวี* ของ ด.ญ. รินรัก แซ่ไคว้ มีการเปิดพื้นที่ประกวดกวีนิพนธ์และวรรณกรรมเกี่ยวกับโควิด 19 ขึ้นหลายเวที นอกจากนี้ ความเบ่งบานของวรรณกรรมยังคงมีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนสังคมในแวดวงอื่น ๆ ด้วย ดังเช่น การเคลื่อนไหวทางการเมืองนิยมใช้กวีนิพนธ์และงานเขียนหลากหลายรูปแบบ ในการแสดงความคิดเห็นทั้งในทางสนับสนุน เห็นพ้อง และคัดค้าน ชัดแจ้ง

ผลการศึกษาประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การคิดเป็นศิลปะมีพลังในการขับเคลื่อนสังคมไทย ศิลปินแต่ละสาขาต่างสร้างนวัตกรรมจากปัญญาและความคิดของตน แล้วถ่ายทอดพลังแห่งปัญญาและความคิดนั้นออกไปสู่สังคม ทำให้คนในสังคมได้ครุ่นคิดต่อ ดังเช่น ผลงานศิลปะของสาขาศิลปะการละคร ศิลปินเรือของเก่า และสร้างสิ่งใหม่ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาได้อย่างน่าสนใจ ทำให้ผลงานเหล่านี้สามารถสนทนา บอกความ และสื่อสารกับสังคมร่วมสมัยได้ ตัวอย่างสำคัญคือ การแสดงโขนพระราชทาน โดยพระราชเสาวนีย์ของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งจัดแสดงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ถึง 2559 มีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลและจัดสร้างเครื่องแต่งกายโขน การแต่งหน้าตัวละครตามขนบเดิม ขณะเดียวกันก็นำเทคนิคสมัยใหม่มาเพิ่มความน่าตื่นตาตื่นใจ และกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่สนใจโขนมากขึ้น เช่น การใช้ฉากที่จัดทำขึ้นด้วยเทคนิคพิเศษ การใช้แสงสีเสียงอย่างยิ่งใหญ่ตระการตา เพื่อตอบสนองรสนิยมของคนร่วมสมัย แต่มิได้ทำลายรูปแบบการแสดงตามแบบแผนประเพณี การแสดงโขนพระราชทานสามารถกระตุ้นให้คนหลายรุ่นหลายอาชีพได้สัมผัสศิลปะอันทรงคุณค่า เกิดความสนใจ การเรียนรู้ กล่าวถึงและวิจารณ์ในพื้นที่ต่างๆ มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แม้การจัดแสดงโขนพระราชทานจะชะงักลงหลังการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 แต่ก็ได้เริ่มจัดแสดงขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2561 และมีการจัดแสดงหลายครั้งในช่วงเฉลิมฉลองพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 10 ต่อมาเมื่อเกิดวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 โขนพระราชทานก็ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการเผยแพร่ โดยนำเทปบันทึกภาพการแสดงมาออกอากาศทางโทรทัศน์ ซึ่งยังมีผู้สนใจติดตามชมเป็นจำนวนมาก

การแสดงโขน *สมมุติอยุธยา* ของกลุ่มละคร คิดบวกศิลป์ โดยยุทธนา อัมระราศ ซึ่งมีจิตติ ชมพีเป็นที่ปรึกษาการจัดการแสดง เป็นตัวอย่างของการรื้อสร้างทางศิลปะที่แสดงให้เห็นการใช้ความคิดทางศิลปะขับเคลื่อนสังคม คือมีกระบวนการสร้างสรรค์ของศิลปิน ที่ตั้งข้อสมมุติฐานว่า โขนในอดีตแตกต่างกับโขนในปัจจุบัน จึงย้อนกลับไปศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับโขนในสมัยอยุธยา โดยสืบค้นจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง และนำเสนอผลการศึกษาดำเนินการจัดการแสดง *โขนสมมุติอยุธยา* ที่วัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา และจิตรกรรมฝาผนังดั้งเดิมยังคงอยู่ อีกตัวอย่างหนึ่งคือการแสดง *อุยฉายเซลฟี* ซึ่งนำการรำอุยฉายแบบนาฏศิลป์โบราณของไทย มาดัดแปลงเนื้อหาเรื่องราวให้เข้ากับยุคสมัย ธรรมจักร พรหมพัว เป็น

ผู้ออกแบบท่ารำ และอานันท์ นาคคง เป็นผู้คิดคำร้อง การแสดงใช้ทำนองเพลงโบราณ และบรรเลงดนตรีโดยวงกอไผ่

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา พิเชษฐ กลั่นชื่น ได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะหลายชิ้นที่มีรากฐานมาจากการวิจัยอาทิ การแสดงโขนแนวศิลปะร่วมสมัย มีการรื้อเครื่องแต่งกายของโขนแนวขนบออกจนเหลือเสื้อผ้าน้อยชิ้นเพื่อให้เหมาะกับท่วงท่าและความเคลื่อนไหวของร่างกาย ซึ่งมีทั้งการรักษาและปรับเปลี่ยนท่านาฏศิลป์ตามขนบผลงานที่มีชื่อว่า *หมายเลข 60* (Number 60) เป็นการพัฒนาท่ารำรำที่ศึกษาต่อยอดจากท่ารำแม่บท 59 ท่าตามแนวขนบเดิมของนาฏศิลป์ และยังผสมงานทัศนศิลป์เข้ากับ performing arts โดยการใช้สีวาดเส้นประกอบการเคลื่อนไหวร่างกายของนักแสดง จนสามารถสร้างเป็นงานศิลปะขนาดใหญ่ขึ้นมา ส่วน จิตติ ชมพิ กับกลุ่มนักเต้น “18 Monkeys Dance Theatre” สร้างงานในแนวการรื้อสร้างขนบการแสดงโขน อาทิ การสวมหัวโขนโดยกลับด้านสลับหน้าหลัง รวมทั้งเปลี่ยนสีและรูปร่างของหัวโขน ผลงานชื่อ *Melancholy of Demon* นำเกร็ดของการแสดงโขนมาตีความและเล่าในรูปแบบใหม่ โดยการใช้การเคลื่อนไหวร่างกายหลังผนังผ้าให้มีลักษณะคล้ายงานประติมากรรมนูนต่ำ เป็นการผสมนาฏศิลป์เข้ากับทัศนศิลป์ (จิตรกรรมและประติมากรรม) ได้อย่างโดดเด่น

งานของกลุ่มละครหม่อมไม่เพียงแต่มีรูปแบบละครเท่านั้น แต่ยังมีสร้างเรื่องราวขึ้นใหม่จากประวัติบุคคลที่น่าสนใจของสังคมไทย อาทิ *เพลงรัก 2475* (2475 The musical: retro love story in the revolutionary time) ของคณะละคร อนันตดา โดยประดิษฐ์ ปราสาททอง เล่าเรื่องราวชีวิตอันพลิกผันของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นแรงบันดาลใจสู่ละครเพลง ในแนวละครร้องแบบไทย ดำเนินเรื่องด้วยการขับร้องทำนองเพลงที่ถ่ายทอดมาจากครูสุดจิตต์ ดุริยประณีต ศิลปินแห่งชาติ บรรเลงด้วยวงดนตรีสากลผสมเครื่องสายไทยที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ และละครมิวสิคัล *มังกรสัดเกล็ด* ของกลุ่มละครอนันตดา ที่ได้แรงบันดาลใจจากชีวประวัติของศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์

ความเคลื่อนไหวของศิลปะสาขาอื่น ๆ ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาพบว่า วงการทัศนศิลป์ในประเทศไทยดำเนินไปอย่างคึกคัก มีการจัดเทศกาลศิลปะทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติหลายครั้ง อาทิ บางกอก อาร์ต เบียนนาเล่ และเทศกาลศิลปะ “ขอนแก่นแมนอีหลี: เหลื่อม มาบ มาบ #1” มีศิลปินส่งผลงานศิลปะเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของประเภทงานศิลปะ ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ ภาพถ่าย ศิลปะสื่อผสม ศิลปะจัดวาง ศิลปะแสดงสด หนังสั้น บทกวี ศิลปะสาธารณะ กราฟฟิตี และสตรีตอาร์ต

ผลการศึกษายืนยันว่า ศิลปะเป็นทั้งแกนแห่งความคิด แกนแห่งความหลากหลาย แกนแห่งการรับรู้ และการเรียนรู้ของชีวิต พลังของศิลปินและศิลปะดังกล่าวข้างต้น มิใช่เป็นเพียงพลังแห่งการสร้างสรรค์งานจากอารมณ์สะเทือนใจ แต่ยังประกอบด้วยพลังแห่งปัญญาความคิด และการผลิตผลงานศิลปะเพื่อขับเคลื่อนสังคมให้วิวัฒน์ไป ในลักษณะที่แสดงถึงการรู้จักทั้งรากของตนเองและโลกสากลที่กำลังเปลี่ยนไป

7. ศิลปะส่องทางให้แก่นัก

“ศิลปะส่องทางให้แก่นัก” เป็นผลการสังเคราะห์ที่ยืนยันว่า ศิลปะมีทิวทัศน์กันทั้งในส่วนของการสร้างงานและการเรียนรู้ร่วมกันของผู้สร้าง และในผลงานศิลปะ ศิลปะแต่ละสาขาล้วนเอื้อกัน พึ่งพาผสมผสาน วิพากษ์กันและกัน และส่องทางให้แก่นัก ผลจากการดำเนินโครงการวิจัยนี้พบว่า ข้อมูลผลงานศิลปะที่รวบรวมและศึกษา ล้วนมีความสัมพันธ์กันในลักษณะและแง่มุมต่าง ๆ ศิลปะสาขาหนึ่งอาจพึ่งพิงเทคนิควิธีการที่หลากหลายของศิลปินในสาขาของตน ในขณะที่ศิลปะต่างสาขาอาจส่องทางให้แก่นักใน

ลักษณะมิติสหบท ทั้งการรับและเรียนรู้เนื้อหา รูปแบบและเทคนิควิธีการของศิลปะสาขาอื่น และการร่วมกลุ่มสนทนา วิพากษ์วิจารณ์ของศิลปินต่างสาขา แล้วเกิดการผสมผสานกันของความรู้และความคิด นำมาสร้างนวัตกรรมทางศิลปะในแนวทางของตน การได้สัมผัส ได้รับและเรียนรู้ศิลปะต่างสาขาทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังกล่าวนี เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมาแต่เดิม นอกจากนี้ นักวิจัยของโครงการซึ่งส่วนใหญ่มีสถานะเป็นผู้สร้างงานศิลปะด้วย ยังได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกันอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจมโนทัศน์ “ศิลปะส่องทางให้แก่กัน” ที่ได้นำมาวิเคราะห์ผลงานศิลปะในสาขาของตน

ตัวอย่างสำคัญของศิลปะส่องทางให้แก่กัน คือ พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 9 เรื่อง *พระมหาชนก* ซึ่งเป็นงานวรรณศิลป์ที่ทำให้ศิลปินและผู้รักสมัครเล่นได้สร้างผลงานที่แสดงถึงแนวคิดศิลปะส่องทางให้แก่กัน ศิลปินต่างสาขาเรียนรู้ที่จะนำโมทีฟเดิมของชาดกและโมทีฟร่วมสมัยในสาขาศิลปะของตน มาสร้างสรรค์งานศิลปะชิ้นใหม่ เช่น ศิลปินสาขาทัศนศิลป์นำเสนอในรูปแบบของหนังสือการ์ตูน ขณะที่ศิลปินสาขาภาพยนตร์นำเสนอในรูปแบบของการ์ตูนอนิเมชัน นอกจากนี้ ยังเกิดการผสมผสานศิลปะต่างสาขาให้เป็นผลงานศิลปะชิ้นเดียว อาทิ สาขาศิลปะการละครและคีตศิลป์นำเสนองานพระราชนิพนธ์พระมหาชนกในรูปแบบละคร โขว์และบัลเลต์โอเปร่า ส่วนศิลปินหนังใหญ่วัดxonอน นำมาจัดการแสดงหนังใหญ่ที่ผสมผสานทั้งศิลปะสาขาวรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ และศิลปะการแสดง พระราชนิพนธ์เรื่อง *พระมหาชนก* จึงเป็นงานวรรณศิลป์ที่ “ส่องทาง” ให้แก่ศิลปะต่างสาขา

ในสาขาวรรณศิลป์พบว่ามิงานเป็นจำนวนมากที่แสดงลักษณะของศิลปะส่องทางให้แก่กัน ดังตัวอย่างงานกวีนิพนธ์ชุด 16 บท ของขมัยภร แสงกระจ่าง บทกวีชุด “เพลงของพ่อ” ผสมผสานศิลปะหลายสาขาอย่างลงตัว ทั้งวรรณศิลป์ คือบทกวีที่แต่งขึ้น สังคีตศิลป์ คือเนื้อเพลงสรรเสริญพระบารมีแต่ละวรรค ที่นำมาตั้งเป็นชื่อบทแต่ละบท ทัศนศิลป์ คือพระบรมสาทิสลักษณ์ที่เป็นภาพวาดลายเส้นสีทองบนพื้นสีดำ รวมทั้งภาพยนตร์สารคดีส่วนพระองค์ที่นำเสนอพระราชกรณียกิจ ดังบทแรกเริ่มด้วย *ข้าวพระพุทธเจ้า* และภาพลายเส้นครึ่งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่มีข้อความ “ทศพิธราชธรรม” ประกอบอยู่ ความสอดคล้องในการจัดวางงานศิลปะและตัวบทกวี ทำให้ผู้อ่านได้รับสารจากศิลปะหลายสาขาพร้อมกัน โดยเฉพาะการสร้างมิติใหม่ที่ทั้งเศร้าสลดและงดงาม ให้แก่เพลงสรรเสริญพระบารมี

นักเขียนหลายคนได้นำเพลงพระราชนิพนธ์ซึ่งเป็นงานศิลปะสาขาคีตศิลป์ มาสร้างสรรค์ผลงาน อาทิ นวนิยายเรื่อง *หัวใจใกล้รุ่ง* (2554) ของ อิศยาห์ ที่นำชื่อเพลงและเนื้อเพลงพระราชนิพนธ์บางตอน รวม 25 เพลงมาเป็นชื่อบทและเกริ่นนำก่อนเข้าสู่เนื้อเรื่อง นอกจากนี้ ยังมีผู้ประพันธ์บทกวีหลายคนนำทั้งชื่อเพลงเนื้อเพลงบางตอนมาสะท้อนความเศร้าโศกและอาลัยได้อย่างน่าประทับใจ

สาขาสังคีตศิลป์มีผลการศึกษารื่องศิลปะส่องทางให้แก่กันในแง่ของมิติสหบท (intertextuality) เพราะผลงานทางดนตรีมีองค์ประกอบหลากหลาย ในแง่ของตัวศิลปิน นักร้องและนักดนตรีส่วนใหญ่เติบโตมาจากวงการวรรณกรรม ผู้ประพันธ์เพลงและนักร้องหลายคนในวงการเพลงลูกทุ่ง เติบโตมาจากวัฒนธรรมลิเก ลำตัดหรือเพลงพื้นบ้านอื่น ๆ และได้นำเทคนิคการปฏิบัติรวมทั้งแนวคิดในการประพันธ์ที่คุ้นเคยมาใช้ในการแต่งและขับร้อง เพลงลูกทุ่งจึงมีกลิ่นอายของวัฒนธรรมศิลปะอื่น ๆ ผ่องอยู่ เช่น สำนวนโวหาร ภาษาถิ่น การเอื้อนในการขับร้อง การแต่งกาย หรือการประยุกต์ใช้เครื่องดนตรีต่างชนิดต่างวัฒนธรรมมาร่วมบรรเลงเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกของเพลงที่สื่อสารสู่ผู้ฟังได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในแง่มิติของผลงาน เนื้อร้องของเพลงมีการสรรคำในรูปแบบของสัญลักษณ์ วาทกรรม หรือมายาคติที่เชื่อมโยงกับความหมายของพระราชา เพื่อสร้างความหมายเพิ่มเติม เช่น แว่นตา กล้องถ่ายรูป เดินย่ำในป่าภูเขา ดินแดนทิวกันดาร รวมทั้งนำสื่ออื่น ๆ อาทิ ภาพถ่าย ภาพยนตร์ส่วนพระองค์ เรื่องเล่าทั้งที่เป็นมุขปาฐะ

และลายลักษณ์ มาประกอบสร้างความหมาย เช่น รูปที่มีทุกบ้าน หยาดเหงื่อ พระเสโทหลังเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนรูปแบบจากดนตรีเป็นภาพยนตร์ เช่น เรื่อง*พรจากฟ้า* (2559) ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากบทเพลงพระราชนิพนธ์ 3 เพลง คือ เพลง*ยามเย็น* เพลง*ในดวงใจนิรันดร์* และ เพลง*พรปีใหม่* หรือจากดนตรีสู่การเป็นภาพยนตร์จิตรกรรม เช่น การวาดภาพประกอบมิวสิควิดีโอจากเพลง*พระผู้มาโปรด* เป็นการทำงานร่วมกันของนักประพันธ์ นักดนตรี นักร้อง จิตรกร ผู้กำกับภาพยนตร์ ส่วนศิลปะส่องทางที่ข้ามวัฒนธรรม เห็นได้จากการใช้ดนตรีจากวัฒนธรรมหนึ่งสู่การสร้างสรรคในอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ดังการบรรเลงเพลง พระราชนิพนธ์ด้วยเครื่องดนตรีญี่ปุ่น หรือการรวมวงเพื่อบรรเลงเพลงพระราชนิพนธ์จากเครื่องดนตรีในอาเซียน ในการแสดงดนตรีชุด *The King For All Seasons* เป็นต้น

ผลงานจำนวนหนึ่งของสาขาทัศนศิลป์ กลายเป็นสัญลักษณ์และภาพจำที่ปวงชนชาวไทยคุ้นเคย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบรมสาทิสลักษณ์ และพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 9 ซึ่งศิลปินสาขาอื่นนำไปตีความและสร้างความหมายเพิ่ม เช่น ศิลปะภาพถ่ายที่เป็นพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 9 ที่มีพระเสโทหยดอยู่ที่ปลายพระนาสิก จากภาพพระบรมฉายาลักษณ์ ได้รับการเชื่อมโยงความหมายของคำว่า “หยาดเหงื่อ” ไปในงานศิลปะสาขาอื่นด้วย ไม่ว่าจะในสาขาทัศนศิลป์ พบว่าผลงานที่แสดงทักษะฝีมือของศิลปินและแสดงรูปแบบและเทคนิคการสร้างสรรคร่วมสมัย เช่น งานจิตรกรรมแบบเหมือนจริงชื่อ “พระเสโทของพระองค์” ของประดิษฐ์ ตั้งประสาทวงศ์ ที่แม้จะสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2550 (ก่อนสวรรคต) ด้วยเทคนิคจิตรกรรมสีน้ำมันบนผ้าใบพระบรมสาทิสลักษณ์นี้แสดงพระพักตร์และหยาดพระเสโทของรัชกาลที่ 9 ที่ความโดดเด่นด้วยความเหมือนจริง อันสอดคล้องกับแนวการสร้างสรรคศิลปะสมจริงสุดขีด (Hyperrealism) ในศิลปะร่วมสมัยตะวันตกที่มีต้นแบบจากภาพถ่าย (ผลงานมีความสมจริงราวกับหรือเหนือกว่าภาพถ่าย) ผลของความเหมือนจริงจึงทำให้ผู้ชมสัมผัสในมิติความเป็นมนุษย์ของพระราชผู้ทรงงานอย่างหนักเพื่อความสุขของพสกนิกร เช่นเดียวกับ *สวาทสังคีตศิลป์* ที่ปรากฏในคำร้องจากเพลงหลายเพลง รวมทั้งยังพบว่ามีกวีและผู้ประพันธ์หลายคนในสาขาวรรณศิลป์นำคำนี้มาเพื่อสื่อถึงพระเจ้าแผ่นดินผู้ทุ่มเทพระวรกายและทรงอุทิศพระองค์ทรงงานหนักเพื่อประชาชน

แนวคิดศิลปะส่องทางให้แก่นักยังปรากฏในมิติของการสื่อสาร โดยเฉพาะการรับสารที่ไม่มีเส้นขีดแบ่งชัดเจนว่ามาจากศิลปะสาขาใด เช่น *วรรณกรรมเรื่อง คู่กรรม* ผู้รับสารส่วนใหญ่ไม่ได้รับสารโดยตรงจากการอ่านวรรณกรรม แต่รับผ่านละครโทรทัศน์หรือภาพยนตร์ ซึ่งอาจมีการตีความต่างไปจากต้นฉบับวรรณกรรม หากผู้รับสารได้รับรู้จากศิลปะหลายสาขา จะเห็นว่าศิลปะแต่ละสาขานั้นมีทิวทัศน์หรือการสนทนากันทางความคิดอย่างไร แม้แต่การทิวทัศน์ข้ามพรมแดน ข้ามวัฒนธรรมก็อาจเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ การระบาดของโรคโควิด 19 ในปัจจุบัน ยังส่งผลให้เกิดการเสพศิลปะผ่านช่องทางสื่อที่เปลี่ยนไป เป็นต้นว่า การอ่านวรรณกรรมผ่านเฟซบุ๊ก การฟังวรรณกรรมผ่านบรอดแคสต์ การชมนิทรรศการศิลปะหรือละครเวทีผ่านสื่อออนไลน์ต่าง ๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ส่งผลให้ผู้สร้างงานศิลปะจำเป็นต้องสนทนาและเรียนรู้จากกันมากขึ้นเพื่อสร้างสรรค์งานศิลปะที่ร่วมสมัย ส่วนผู้รับงานศิลปะก็ต้องเรียนรู้ลักษณะของช่องทางต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสื่อศิลปะ

การวิจารณ์ถือเป็นกระบวนการ “ส่องทาง” ระหว่างผู้สร้างกับผู้เสพศิลปะด้วย การนำเสนอผลงานศิลปะย่อมส่งสารไปยังผู้รับ สิ่งก็ตามมาคือกระบวนการรับรู้ ตีความ และปฏิกิริยาตอบสนองของผู้รับสาร การรับรู้และตีความ ตลอดจนสุนทรียภาพเกิดขึ้นจากความรู้ ความคิดและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้รับ ซึ่งอาจมีปฏิกิริยาสะท้อนกลับในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งความชื่นชม ชาบซึ้ง ตำหนิ ต่อต้าน เช่น ผลงานสาขาศิลปะการละครของจิตติ ชมพี และผลงานสาขาภาพยนตร์ของอภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล ซึ่งมีมักมีรูปแบบและสารที่

แตกต่างไปจากความคุ้นเคยแต่เดิม ผู้รับจึงอาจไม่เข้าใจหรือไม่ชอบ แต่อาจเป็นสารที่สนทนากับประชาคมนานาชาติและเป็นที่ยอมรับได้ ปฏิบัติเหล่านี้มีความสำคัญในฐานะการส่งทางจากผู้เสพไปยังผู้สร้างงานศิลปะ ซึ่งอาจนำไปพินิจและพัฒนาความคิดในการสร้างงานต่อไป ศิลปะและสังคม หรือผู้สร้างและผู้เสพงานศิลปะจึงควรมีทวิวัจนกันอย่างสม่ำเสมอ

ในส่วนของโครงการวิจัย ผู้วิจัยได้สนทนากันเพื่อเรียนรู้หลักการทางสุนทรียศาสตร์ของแต่ละสาขา โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ในแบบของความสัมพันธ์ข้ามสาขา (cross-disciplinary) และความสัมพันธ์ระหว่างสาขา (interdisciplinary) เพื่อให้เข้าใจความพ้องและความต่างของรูปแบบ วัสดุ และเทคนิควิธีการของแต่ละสาขา ซึ่งทำให้เห็นลักษณะเด่นและข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์ผลงาน ช่วยให้ได้ทบทวนและถกเถียงถึงแง่มุมหรือคำถามที่เกิดในสาขาของตน เป็นการเปิดทางออกไปนอกกรอบความคิดของสาขา การสร้างรูปแบบการสัมผัสศิลปะหลากหลายสาขาในลักษณะนี้ ทำให้ศิลปะร่วมสมัยของไทยมีความหมายต่อสังคมมากขึ้น และหากได้ทำในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างและเสพศิลปะในทุกระดับ

กล่าวโดยสรุป การหลอมรวมกันของประสบการณ์ทางศิลปะสาขาต่าง ๆ ทำให้ศิลปะส่งทางให้แก่กัน ทั้งนี้ มิใช่การหลอมรวมรูปแบบหรือเนื้อหาเท่านั้น แต่เป็นการรวมประสบการณ์ ความรู้ ความคิด เพื่อสร้างสรรค์และเสพผลงานศิลปะด้วย การแลกเปลี่ยนความคิดซึ่งกันและกัน และการถกเถียงด้วยกิจของการวิจารณ์จะช่วยให้เกิดหลักคิดที่จะสร้างความมั่งคั่งให้แก่วงการศิลปะได้

8. ศิลปะทั้งปวงนั้นจึงแบ่งบาน

“ศิลปะทั้งปวงนั้นจึงแบ่งบาน” เป็นผลการสังเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 คือ ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทิศทางการกำหนดนโยบายจากพื้นฐานของศักยภาพของศิลปวัฒนธรรม โดยปรับ “ข้อยกเว้น” คือความตื่นตัวหรือสำนึกร่วมในช่วงสั้น ๆ ให้เป็น “กฎเกณฑ์” อันได้แก่แนวทางการดำรงชีวิตที่เอื้อให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางวิกฤตการณ์นานัปการในโลก

ผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการสืบทอดผลงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 9 ดังนี้

- (1) ขาดความต่อเนื่องของการสร้างงาน เพราะส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นงานเฉพาะกิจหรือเฉพาะวาระ
- (2) ขาดการจัดระบบในระดับของสถาบัน (institutionalization) ที่รวบรวมงานศิลปะไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นแหล่งสืบค้น
- (3) ขาดการส่งทอดต่อไปยังเยาวชนรุ่นใหม่

เมื่อพิจารณาภาพรวมของความเคลื่อนไหว ทั้งข้อเด่นและข้อด้อยของวงการศิลปะทั้ง 5 สาขา ทำให้เห็นว่าปัญหาหรืออุปสรรคดังกล่าวมิใช่หนทางปิดตัน แต่มีกระบวนการและศักยภาพที่จะทำให้งานเฉพาะกิจเป็นงานศิลปะที่ยังดำรงอยู่และสามารถเติบโตก้าวหน้าต่อไปได้ในวิถีชีวิตปัจจุบัน ดังเช่นการจัดระบบตามข้อ (2) ซึ่งทำให้สามารถส่งต่อพลังการสร้างสรรค์ศิลปะให้แก่เยาวชน ทั้งพลังแห่งรากศิลปะ รากปัญญาความคิด และรากความสัมพันธ์อันเป็นโครงสร้างลึกของศักยภาพในสังคมไทย

นัยสำคัญของการเสนอผลการวิจัยในประเด็นนี้ คือการเน้นย้ำว่า การที่ศิลปะทั้งปวงในสังคมไทยจะแบ่งบานได้นั้น มีข้อเสนอสำคัญที่ควรตระหนัก 3 ประการ คือ ผู้สร้างงานตัวจริงต้องรวมถึงผู้รักสมัครเล่น ต้องเห็นความสำคัญของการศึกษา และต้องหาผู้สนับสนุน

8.1 ทุกคนพร้อมเป็นตัวจริง

ผลการศึกษาของทุกสาขาแสดงให้เห็นว่าศักยภาพที่แท้จริงของศิลปะในประเทศไทยอยู่ที่ตัวบุคคล กลุ่มคน ชุมชนและสังคม ทั้งผู้ที่เป็นมืออาชีพและผู้รักสมัครเล่นล้วนมีศักยภาพและมีส่วนทำให้ศิลปะแบ่งบานขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ จิตรกรรม ประติมากรรม บทเพลง ศิลปะการแสดง หรือภาพยนตร์ จะเห็นได้ว่าคนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นผู้ทำงานเชิงศิลปะมาตลอดเวลา แต่ไม่ได้รับความสนใจหรือการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐเท่าที่ควร ศิลปินและกลุ่มศิลปินจำนวนไม่น้อยที่ก่อตัวขึ้น จึงดับไปในที่สุดหลังการเสด็จสวรรคต อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์นาฏศิลป์ไทยที่มีโชกโชนและเพลงพื้นบ้าน ได้มีโอกาสแสดงต่อสาธารณชนในงานพระเมรุมาศ แสดงให้เห็นว่าศิลปินนิรนามเหล่านี้พร้อมที่จะออกแสดงเมื่อได้รับโอกาส ชวนให้เกิดคำถามว่าศิลปินเหล่านี้รวมถึงศิลปินกลุ่มอื่น ๆ สาขาอื่น ๆ ที่ไม่มีโอกาสแสดงตน ในยามปกติดำรงอยู่ได้ด้วยวิธีใด มีใครสนับสนุนหรือไม่ อย่างไร และหากพวกเขาเหล่านั้นได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จะเกิดการสืบสาน ส่งต่อ และสร้างสรรค์ศิลปะที่เปี่ยมพลังได้มากเพียงใด

ปรากฏการณ์และคำถามข้างต้นทำให้ตระหนักว่า นโยบายหรือแนวทางการในการส่งเสริมและนำศิลปะเข้ามาประสานในชีวิต อันจะก่อให้เกิดสุนทรียภาพและการวิจารณ์ที่ยั่งยืนนั้น เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง จากประสบการณ์ที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมหรือการดำเนินงานทางศิลปะที่ผู้มีอำนาจควบคุม หรือมีการดำเนินงานในระดับ “มหภาค” มักจะไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใด ในขณะที่ระดับ “จุลภาค” คือกลุ่มคนหรือปัจเจกบุคคลกลับสามารถสืบสานและสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้ นับเป็นศักยภาพที่เราไม่อาจมองข้ามได้ ดังนั้น แนวทางที่ควรจะเป็นก็คือ หน่วยงานที่เป็นทางการอาจไม่ต้องลงมือสร้างสรรค์เองทั้งหมด แต่ควรมองให้เห็นถึงแหล่งพลังของการสร้างสรรค์ที่แท้จริง และสร้างกลไกที่ทำให้ศิลปะสามารถดำเนินสืบเนื่องต่อกันในระดับบุคคลและชุมชน อีกทั้งควรมองหาแนวทางสนับสนุนให้ปัจเจกบุคคลและชุมชนเหล่านั้นสร้างสรรค์งานศิลปะได้อย่างเสรี โดยเอื้อให้ศิลปะสามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่เกิดขึ้นเพียงตามวาระอันสำคัญเท่านั้น โดยอาจดำเนินการดังนี้

8.1.1 ควรเรียนรู้ภูมิปัญญาในระดับชาวบ้าน ผู้ที่ทำงานศิลปะเป็นอาชีพเป็นผู้เชี่ยวชาญที่พร้อมจะแสดงศักยภาพ และพร้อมที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ แต่อาจจะยังขาดกลไกและตัวกลางที่จะสืบทอดความรู้ นั้น ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าไปดูแลจัดการ ทำให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยอาจสร้างกลุ่มศิลปะในชุมชนหรือฟังกัคนักสมัครเล่นที่จะศึกษาและสืบทอดความรู้ให้คงอยู่ ทั้งนี้อาจประสานงานกับโรงเรียนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อให้นักเรียนได้ไปสัมผัส เรียนรู้ และมีประสบการณ์ในการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความรู้ ความรัก และร่วมสืบทอดภูมิปัญญาทางศิลปะนั้นต่อไป

8.1.2 ควรช่วยเหลือดูแลและพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้ทำงานศิลปะบางคนหรือบางกลุ่มอาจจะยังต้องการ “การจัดการ” ที่เหมาะสมกับยุคใหม่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรทำหน้าที่เป็นตัวกลางดูแล โดยเรียนรู้กระบวนการดั้งเดิมของชาวบ้านอย่างจริงจัง แล้วชี้ให้เห็นข้อดีข้อด้อยเพื่อให้พัฒนาต่อยอดได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ความช่วยเหลือในด้านการตลาดอาจจำเป็นสำหรับยุคใหม่ เพื่อให้ผู้ทำงานศิลปะเหล่านั้นดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการสร้างงานศิลปะ

8.2 การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ

การศึกษากับศิลปะเมื่อรวมกันจะเกิดพลัง จึงต้องใช้กลไกของการศึกษาสร้างคนให้เป็นผู้รักศิลปะ ผู้มีราก มีฝีมือ และมีรสนิยม อย่างไรก็ตาม พลังดังกล่าวจะเกิดขึ้นจริงก็ต่อเมื่อการศึกษาและศิลปะหลอมรวมเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิต สังคมไทยแต่เดิมมีความแข็งแกร่งทางศิลปะในระดับชุมชน สมาชิกในชุมชนมี

ความสามารถหลากหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะ “ช่าง” เนื่องจากทุกคนดำรงชีวิตอย่างพอเพียง เรียนรู้ ปฏิบัติและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน จึงซึมซับวิชาจนถึงราก มีฝีมือที่สามารถสร้างงานศิลปะที่มีคุณภาพได้ แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนไป การเรียนรู้ในชุมชนแบบเดิมเปลี่ยนเป็นการเรียนในระบบโรงเรียนที่เน้น วิชาการมากขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการฝึกปฏิบัติน้อยลง ชีวิตจึงถอยห่างจากศิลปะ ปัญหาดังกล่าวจึงต้อง แก้ไขด้วยการเห็นความสำคัญของการศึกษา โดยอาจดำเนินการตามแนวทางดังนี้

8.2.1 ต้องสร้างการเรียนรู้ศิลปะในวิถีชีวิต การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาที่ไม่เป็นทางการ และการศึกษาตลอดชีวิตจึงมีความสำคัญ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้คนในสังคมมีโอกาสสัมผัส เรียนรู้ และปฏิบัติงานศิลปะในวิถีชีวิตปกติ โดยอาจจัดบรรยายภาค สภาพแวดล้อม รวมทั้งกิจกรรมที่สร้าง ประสบการณ์ที่หลากหลาย ให้ศิลปะส่องทางให้แก่กันในชุมชน เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งความคิดที่มีผู้มีฝีมือและมี ทัศนคติเป็นฐานราก

8.2.2 ต้องสร้างโอกาสให้นักเรียนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ ทางศิลปะที่หลากหลายโดยเน้นการถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติ ต้องหมั่นฝึกปรือ พัฒนาความรู้คู่กับฝีมือ ให้ สร้างสรรค์งานศิลปะด้วยตนเองโดยไม่ให้กรอบทฤษฎีมาครอบความคิด จนความน่าสนุกกลายเป็นความน่าเบื่อ หน่าย ปลุกฝังให้เด็กรักศิลปะโดยเริ่มต้นจากการเป็นผู้รักสมัครเล่น และอาจพัฒนาต่อไปจนเป็นมืออาชีพได้

8.2.3 ต้องเท่าทันต่องานศิลปะที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นักวิจัย นักวิชาการ และ นักศึกษาทางศิลปะจำเป็นต้องสั่งสมทั้งพื้นฐานความรู้ที่เป็นเนื้อหาและแนวคิดทฤษฎี สั่งสมประสบการณ์ จากการวิจัย โดยควรจะได้สัมผัสกับงานต้นแบบที่หลากหลายจำนวนมาก ต้องเพิ่มความสามารถในการ วิเคราะห์ จัดระบบข้อมูล และนำเสนอผลการศึกษา ต้องมีทัศนคติที่ดีที่จะเปิดใจรับประสบการณ์ใหม่ เพื่อ หาทางอธิบายปรากฏการณ์ทางศิลปะเหล่านั้นให้ได้ ต้องทำงานร่วมกันกับนักวิชาการนักวิจารณ์ศิลปะและ ศิลปินหลากหลาย เพื่อที่จะได้นำความรู้ดังกล่าวมาพัฒนาการจัดการศึกษาศิลปะให้ทันกับความเปลี่ยนแปลง ของการสร้างสรรค์

8.2.4 ต้องกลั่นกรองความรู้จากงานวิจัยเพื่อนำไปสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ ศิลปะร่วมสมัย เริ่มตั้งแต่การศึกษาในระดับพื้นฐาน โดยให้นักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาได้รู้จักศิลปะร่วม สมัยของไทยที่คัดสรรมาแล้ว รวมทั้งสร้างโอกาสให้นักเรียนได้สัมผัสงานศิลปะจริงที่ยังอยู่ในบริบทของสังคม และวัฒนธรรมปัจจุบันและได้สัมผัสศิลปินผู้สร้างผลงาน พื้นฐานจากการวิจัยอาจช่วยอธิบายให้เห็นว่าศิลปะ เหล่านี้มีคุณค่าอย่างไร เมื่อได้เห็นสิ่งที่ผู้สอนนำมาสอน นำมาถ่ายทอด และได้สัมผัสกับตัวงาน ทั้งจาก ชีวิตประจำวันและผ่านสื่อต่างๆ จะทำให้ความรู้กับประสบการณ์ตรงหลอมรวมเข้าด้วยกันเกิดแรงบันดาลใจใน การสร้างสรรค์งานศิลปะด้วยวิธีที่ตนถนัด ขึ้นต่อไปคือการให้ความรู้และปลุกการวิพากษ์วิจารณ์ และมีทัศนคติที่ดีทั้งในฐานะของผู้สร้างและผู้เสพงานศิลปะ

8.2.5 ต้องสร้างหลักสูตรที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของศิลปะ แสวงหา แนวคิด ทฤษฎี และเทคนิค วิธีใหม่ๆ มาบรรจุในหลักสูตร เน้นการศึกษาในลักษณะการข้ามศาสตร์และข้ามศิลป์เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะ อย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการสร้างและเสพ งานศิลปะ ต้องสร้างและสนับสนุนงานวิจัยเกี่ยวกับศิลปะโดยเฉพาะศิลปะร่วมสมัยอย่างจริงจัง จัดทำตำรา หนังสือ วารสาร และสื่อออนไลน์ที่เอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าและวิจัยทุกระดับ

8.2.6 ต้องจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรให้นักศึกษาได้เสพและสร้างงานศิลปะในบริบทต่าง ๆ อาทิ การจัดประชุมวิชาการ เสวนา นิทรรศการ กิจกรรมเชิงบูรณาการ การเปิดประสบการณ์ระดับนานาชาติ โดยมิ ความร่วมมือของเครือข่ายวิชาการและศิลปินทั้งในประเทศและต่างประเทศ และการจัดประกวดผลงานศิลปะ

เพื่อสร้างรสนิยมที่ดี และมาตรฐานคุณภาพไปพร้อมกัน ทั้งนี้ ต้องสนับสนุนการเปิดพื้นที่เพื่อกิจกรรมดังกล่าว ทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ออนไลน์ ในโอกาสและขนาดของกิจกรรมที่เหมาะสม

8.2.7 ต้องตระหนักถึงการผลิตบัณฑิตให้เพียงพอและตรงความต้องการของตลาดแรงงาน สถาบันอุดมศึกษาต้องสำรวจ ศึกษาวิจัย และสร้างหลักสูตรที่ทันสมัยให้ตรงกับความต้องการนั้น อาทิ กรณีความชอบของภาพยนตร์ไทยในปัจจุบันซึ่งประสบวิกฤติจากการรุกรานของแพลตฟอร์มและสื่อข้ามชาติ เช่น เน็ตฟลิกซ์และยูทูบที่ทำให้มีผลงานต่างประเทศมาแย่งชิงสัดส่วนการชมภาพยนตร์และละครไทยไปมาก รวมทั้งสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 ที่ทำให้ต้องงดฉายภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์ สถาบันการศึกษาต้องสร้างบัณฑิตที่มีคุณลักษณะเฉพาะ เช่น เป็นผู้ที่มีความรู้รอบ ยินดีที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเปิดใจรับศาสตร์แขนงอื่น เพื่อที่จะได้มีศักยภาพที่จะสร้างผลงานในวิกฤตการณ์นี้

8.2.8 ต้องร่วมกันทำงานหรือคิดหาแนวทางร่วมกับศิลปิน นักวิจารณ์ รวมทั้งผู้สนใจศิลปะ โดยทั่วไป ซึ่งอาจให้แง่คิดอันหลากหลาย ดังตัวอย่างที่ได้เห็นมาแล้วในกรณีของความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของบ้านเมืองที่กลายเป็นพลังสร้างสรรค์ได้

8.3 ภาครัฐต้องผลักดันสนับสนุน

หน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่โดยตรงที่ต้องดูแลรับผิดชอบเพื่อให้ศิลปะยังคงแบ่งบานต่อไป โดยมีใช้ เป็นเพียงความตื่นตัวในช่วงสั้น ๆ แต่ต้องทำให้กลายเป็นแนวทางการดำรงชีวิต อันจะเอื้อให้สังคมไทยดำรงอยู่ ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางวิกฤตการณ์นานัปการในระดับโลกต่อไปได้ ประเด็นสำคัญประการหนึ่งจากการวิจัย พบว่า ความแบ่งบานของศิลปะหลายสาขาที่เกิดขึ้นหลังการเสด็จสวรรคตนั้นดำรงอยู่เพียงชั่วขณะ หน่วยงาน ภาครัฐส่วนใหญ่ให้ความสนใจและสนับสนุนงานศิลปะโดยผู้ติดกับวาระและพิธีกรรม ศิลปะเหล่านั้นจึง หายไปหรือวนเวียนอยู่ในโลกออนไลน์อย่างไร้ระบบ นอกจากนี้ ยังสังเกตได้ว่าการดำเนินงานของหน่วยงาน ภาครัฐส่วนใหญ่ที่เป็นแบบต่างคนต่างทำ ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนเพราะขาดการวางจุดประสงค์ร่วมกัน หลาย ครั้งที่องค์กรต่างๆ จัดกิจกรรมคล้ายกัน จึงทำให้งานหรือกิจกรรมบางประเภทได้รับการสนับสนุนมาก ในขณะที่บางประเภทไม่ได้รับการสนับสนุน การสนับสนุนศิลปะของภาครัฐอาจดำเนินการตามแนวทาง ดังนี้

8.3.1 ต้องสร้างความร่วมมือกันแบบรวมศูนย์โดยหน่วยงานภาครัฐ ภาครัฐควรมีหน่วยงานที่ รวบรวมผลงานศิลปะ จัดหมวดหมู่ เก็บรักษา และนำเสนออย่างเป็นระบบ ต้องวางแผนกิจกรรมและการ พัฒนาการศิลปะทุกสาขาทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ให้ศิลปะกลายเป็นส่วนหนึ่งในการ ดำเนินชีวิตของประชาชน โดยไม่ลืมนักผู้ที่มีศักยภาพในการใช้ศิลปะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมที่แท้จริง ก็คือ ผู้รักสมัครเล่นทั้งหลายซึ่งควรได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง นอกจากนี้ยังพบว่าองค์กรและหน่วยงานทั้งของ ภาครัฐและเอกชนหลายแห่ง ได้สร้างฐานข้อมูลที่รวบรวมองค์ความรู้หลายสาขาหลากหลายรูปแบบไว้แล้ว แต่ยังไม่เผยแพร่ ได้ไม่ทั่วถึง รัฐจึงควรให้การสนับสนุนในรูปแบบการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง

8.3.2 ต้องประสานงานให้เกิดความร่วมมือของสื่อมวลชนต่าง ๆ ในการส่งเสริม เผยแพร่ความรู้ และปลูกฝังศิลปะในชีวิตประจำวันให้แก่ประชาชน โดยอาจให้การสนับสนุนด้านงบประมาณบางส่วน หรือให้ องค์ความรู้บางเรื่องที่ได้รวบรวมไว้แล้วอย่างเป็นระบบ อาทิ ฐานข้อมูลศิลปกรรมในประเทศไทย และ ฐานข้อมูลศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อให้สื่อมวลชนนำไปใช้เป็นเนื้อหาในการนำเสนอเป็นรูปแบบสารคดี รายการวาไรตี้ หรือละครโทรทัศน์ที่เสนอมุมมองทางด้านศิลปะ การนำเสนอความรู้หรือความบันเทิงผ่านสื่อ โทรทัศน์จะช่วยสร้างการรับรู้และประสบการณ์ทางศิลปะให้ผู้ชมได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

8.3.3 ต้องสร้างเครือข่ายของศิลปะแต่ละสาขาอย่างเป็นระบบ ปัจจุบันเครือข่ายทางศิลปะส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ เท่านั้น ทำให้ความเบ่งบานของศิลปะเป็นไปอย่างไม่มั่นคง หน่วยงานภาครัฐจึงควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้แก่วงการศิลปะ เครือข่ายศิลปะดังกล่าวจะมีส่วนช่วยสร้างพื้นที่กลางที่สร้างองค์ความรู้ได้แบบการศึกษาตามอัธยาศัย สร้างกิจกรรมการสร้างสรรค การแสดงออกทางศิลปะ และกิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปะให้เบ่งบาน ทั้งนี้ โดยอาจเป็นผู้สนับสนุนกำลังคน กำลังงบประมาณ และเชื่อมโยงให้ผู้สร้างงานศิลปะ หน่วยงานเอกชน และสถาบันการศึกษาในแต่ละชุมชนมาทำความรู้จัก และหาแนวทางในการดำเนินงานเครือข่ายร่วมกัน แม้อาจจะเริ่มต้นจากระดับจุลภาค แต่ก็ขยายวงต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายระดับมหภาคที่เข้มแข็งได้ในที่สุด

8.3.4 ต้องคำนึงถึงการดำรงอยู่ของศิลปะในยุคปัจจุบันที่อิงอยู่กับระบบเศรษฐกิจ แม้ผลงานศิลปะจะมี “คุณค่า” จากการสร้างสรรค์ขึ้นด้วยอารมณ์สะเทือนใจเพื่อสื่อความหมายบางประการ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า “มูลค่า” ของศิลปะก็สร้างกำลังใจ และช่วยต่อลมหายใจให้แก่ศิลปินดำรงชีพอยู่ได้ด้วย โดยเฉพาะสาขาศิลปะการละคร และภาพยนตร์ซึ่งส่วนใหญ่สร้างสรรค์ขึ้นในเชิงพาณิชย์ ภาครัฐต้องให้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ โอกาส พื้นที่ และกิจกรรม ต้องพิจารณาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งรสนิยมในการเสพงานศิลปะของประชาชนที่เปลี่ยนไปเพื่อช่วยเหลือศิลปินผู้สร้างงานและเพิ่มมูลค่าให้แก่งานศิลปะเหล่านั้นอย่างตรงจุด

8.3.5 รัฐต้องดำเนินตามรอยพระยุคลบาท ด้วยการสร้างสัมพันธภาพแนวนอนกับประชาชน ทั้งนี้ มิใช่เรื่องของงบประมาณเท่านั้น แต่ควรให้การสนับสนุนด้วยความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะช่วยสร้างความรุ่งเรืองทางศิลปะให้เกิดขึ้นในวิถีชีวิตคนไทย อันรวมถึงการสรรหาบุคลากรที่มีความสามารถที่จะลงไปปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยต้องเห็นความสำคัญของผู้สร้างงานศิลปะในชุมชน ให้มีความสำคัญกับการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ สร้างความร่วมมือในการถ่ายทอดความรู้ โดยมุ่งที่จะให้ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างแท้จริง

III บทสรุป

การวิจัยเรื่อง “13 ตุลาคม 2559 กับความเบ่งบานของศิลปะไทย” ได้ศึกษาและวิเคราะห์ความเบ่งบานของศิลปะ 5 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร สังคีตศิลป์ และภาพยนตร์ ที่ปรากฏขึ้นนับตั้งแต่ 13 ตุลาคม 2559 จนถึงพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ และได้สกัดบทเรียนจากการตื่นตัวของศิลปะ ซึ่งเกิดขึ้นในทุกระดับของสังคมในครั้ง นี้ ผลของการศึกษาและการสกัดบทเรียนสามารถตอบโจทย์ของการวิจัยได้ชัดเจน ดังนี้

(1) ในช่วงเวลาที่ศิลปะลุ่มลุกคลุกคลานและวิวิธน์ อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากเทคโนโลยีและปัจจัยอื่น ยังมีพลังที่เกิดจากรากทางปัญญาและศิลปะของสังคมไทย ซึ่งทำให้ศิลปะสามารถรักษา สืบทอดและปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลกได้

(2) ความสำนึกร่วมของคนในสังคม อันเกิดจากการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้กระตุ้นและเป็นพลังผลักดันให้ศิลปะเบ่งบาน ด้วยความผูกพันอันลึกซึ้งระหว่างพระราชผู้เป็น “พ่อ” และ “อัครศิลปิน” กับประชาชนคนไทยทุกหมู่เหล่า ศิลปะจึงก้าวข้ามพรมแดนทุกลักษณะ และแม้จนข้ามเชื้อชาติและประเทศให้เป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก

(3) รากเหง้าทางปัญญาและทางศิลปะของสังคมไทยสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นแรงขับเคลื่อนสังคมได้ ด้วยสำเนียงร่วมของรัฐและประชาชน

ตามที่ได้นำเสนอผลการสังเคราะห์ในประเด็นสำคัญ 8 ประการไปแล้วข้างต้น จึงขอสรุปนัยทางการศึกษา นัยทางนโยบาย และข้อเสนอแนะในการดำเนินการวิจัยในอนาคตที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

1. นัยทางการศึกษา

1.1 การศึกษารูปแบบเดิม ความรู้และความชัดเจนเกิดจากการปฏิบัติ การสร้างองค์ความรู้ตามระบบการศึกษาสมัยใหม่จึงไม่ควรละเลยความสำคัญของการปฏิบัติ ควรสร้างผู้มีความรู้ความชัดเจนจากการลงมือปฏิบัติจริงให้เกิดขึ้นในหลายระดับ ทั้งผู้ที่เป็นผู้รักสมัครเล่น และผู้ที่จะมีศิลปะเป็นอาชีพ ทั้งนี้สถาบันการศึกษาต้องสร้างความชัดเจนในด้านวิชาการและการวิจารณ์จากประสบการณ์ตรง แล้วนำความรู้ที่สกัดได้ ไปใช้อย่างเหมาะสมในการส่งเสริมการสร้างสรรค์ การเผยแพร่ และการจัดการ

1.2 การศึกษาวิจัยทางศิลปะต้องทำให้เห็นคุณค่าของศักยภาพของปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคล ทั้งที่เป็นศิลปินอาชีพและผู้รักสมัครเล่นจึงควรศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางส่งเสริมผู้ที่มีใจรักและผู้ที่มีความสามารถให้มีโอกาสแสดงออกได้ด้วยงานศิลปะ พร้อมทั้งศึกษาวิจัยเพื่อสร้างระบบและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ศิลปะเบ่งบานได้อย่างยั่งยืน

1.3 การวิจัยเป็นกิจกรรมอันประเทืองปัญญาที่มีนัยแห่งสุนทรียภาพที่เกิดจากความตั้งใจที่จะศึกษา ที่จะคิด ที่จะค้นหาเพื่อให้ได้ผลอันน่าพึงพอใจ การได้สนทนาแลกเปลี่ยนกันทั้งในระหว่างสาขาและข้ามสาขาแบบมนุษยสัมพันธ์สัมผัสมนุษย์ จะทำให้เกิดสุนทรียภาพในทุกโอกาสและทุกงาน และทำให้เห็นว่าทั้งศิลปะและศาสตร์ต่าง ๆ ล้วนส่องทางให้แก่กัน

1.4 กระบวนการจัดการความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทางศิลปะจะช่วยสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ศิลปะร่วมสมัยของไทยได้อย่างแท้จริง ส่วนการสร้างสภาพแวดล้อมและโอกาสในการสร้างและเสพงานศิลปะให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน จะช่วยให้องค์ความรู้กับประสบการณ์ตรงจากกระบวนการเรียนรู้ หลอมรวมกันจนเกิดเป็นการศึกษาที่ทุกคนพึงปรารถนา

1.5 การปรับใช้กลไกของระบบการศึกษาให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างรสนิยมที่ดีทั้งในฐานะผู้สร้างและผู้เสพงานศิลปะเป็นเรื่องที่ควรเร่งกระทำ และปลูกฝังให้แก่เยาวชนตั้งแต่ระดับพื้นฐานและเสริมสร้างให้องคกำมแข็งแรงในระดับต่อไป จนศิลปะสามารถเบิกบานและดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของคน

1.6 การศึกษาวิจัยและการเผยแพร่ข้อค้นพบจากการศึกษางานศิลปะที่เบ่งบานหลังการสวรรคตของรัชกาลที่ 9 สู่อารชนชนเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง เพราะไม่เพียงแต่เป็นการสร้างฐานความรู้ ส่งต่อองค์ความรู้และต่อยอดความคิดด้านการสร้างสรรค์ทางศิลปะเฉพาะวาระเท่านั้น แต่ยังเป็นการสืบทอดมรดกทางปัญญาให้คงอยู่อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนสืบต่อไป

2. นัยเชิงนโยบาย

2.1 โครงสร้างหลักของสังคมไทยคือความสามารถในการคิดเป็นศิลปะและความสามารถในการสร้างสรรค์งานศิลปะ รัฐควรมีนโยบายในการส่งเสริมโครงสร้างหลักดังกล่าวให้แข็งแกร่งขึ้น โดยจำเป็นต้องรับรู้ว่าคุณชาชนมีความสามารถในการสร้างสรรค์ศิลปะด้านใด อย่างไร อยู่ในท้องที่ใด และให้การสนับสนุน

กระบวนการสร้างสรรค์ของเขาเหล่านั้น ให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต แทนที่จะกำหนดนโยบายการสนับสนุนที่ผูกโยงอยู่กับวาระพิเศษต่างๆ อันเป็นภาระหน้าที่ของรัฐ

2.2 การระลึกถึงรัชกาลที่ 9 ไม่สามารถที่จะคงอยู่ในรูปแบบเดิมได้ตลอดไป ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นให้เป็นความทรงจำ และเป็นความสำนึกร่วม สำนึกร่วมนี้สะท้อนให้เห็นโครงสร้างลึก ของสังคมไทย รัฐควรมีนโยบายในการดำรงรักษาสำนึกร่วมนี้ไว้ โดยการดำเนินตามรอยพระยุคลบาทของพระองค์ คือการสร้างสัมพันธ์ภาพแนวนอนกับประชาชน และสร้างกลไกในการสร้างความชัดเจนทางศิลปะให้กับทั้งผู้สร้างและผู้รับศิลปะ

2.3 จำเป็นต้องพัฒนาทุกองคาพยพของวงการศิลปะไทยทุกสาขาไปพร้อมกัน รัฐควรมีนโยบายระดับชาติที่ครอบคลุมในงานศิลปะทุกสาขา มีการวางแผนอย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอน มีเป้าหมายที่ชัดเจน และต้องสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง ทั้งกลไกของรัฐ ประชาชน และองค์กรอื่นๆ เช่น องค์กรเอกชน องค์กรการศึกษา

2.4 แนวคิดเรื่องศิลปะส่องทางให้แก่กันสามารถสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งความคิดได้อย่างเป็นรูปธรรม รัฐควรมีนโยบายส่งเสริมการให้ความรู้ทางศิลปะหลายหลายสาขา รวมทั้งสร้างสภาพแวดล้อมที่กระตุ้นการแลกเปลี่ยนความคิดในทางศิลปะ ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน เพื่อสร้างสังคมแห่งความคิด และศักยภาพในการสร้างสรรค์ทางศิลปะที่แสดงให้เห็นว่าศิลปะส่องทางให้แก่กันอย่างแท้จริง

3. ข้อเสนอสำหรับโครงการในอนาคต

3.1 ประเด็นที่พบในการศึกษาคั้งนี้คือแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่าศิลปะ เนื่องจากเหตุการณ์สวรรคตทำให้มีผู้สร้างงานและผลงานศิลปะเป็นจำนวนมาก และเกิดข้อยกเว้นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์เดิมบางประการ เช่นเกณฑ์มาตรฐานซึ่งรับสืบทอดกันมาแต่อดีตและปรับเปลี่ยนไปตามเวลา จึงน่าสนใจที่จะศึกษาต่อไปว่าในสภาพการณ์ปัจจุบัน ที่บริบทสังคมและวัฒนธรรมทั้งในระดับประเทศและระดับโลกเปลี่ยนแปลงไป เกณฑ์ทางสุนทรียศาสตร์เหล่านั้นยังเพียงพอและเหมาะสมกับการประเมินคุณค่าศิลปะร่วมสมัยหรือไม่อย่างไร

3.2 จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าศิลปะแต่ละสาขาไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ศิลปะต่างมีทิวทัศน์สนทนากันและเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่กันตลอดเวลา ดังนั้น ความคิดเกี่ยวกับศิลปะส่องทางให้แก่กัน จึงยังคงเป็นประเด็นที่จะต้องศึกษาให้เห็นมุมมองที่กว้างขวางขึ้น และเห็นมิติที่ลึกซึ้งชัดเจนยิ่งขึ้นว่าศิลปะส่องทางให้แก่กันอย่างไร สร้างความแข็งแกร่งให้แก่กันได้อย่างไร และส่งผลกระทบต่อปัยงศาสตร์อื่น ๆ ได้หรือไม่อย่างไร

3.3 ผลงานที่ประสบความสำเร็จในระยะยาวทั้งในแง่ของการได้รับการนำไปใช้ และในแง่ของรางวัลที่ได้รับ (งานวิจัยดีเด่น สกว.) ของโครงการที่ผ่านมา คือโครงการ “การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย” รวมทั้งโครงการนี้ ทำให้เกิดข้อมูลทางศิลปะมหาศาลและทรงคุณค่า จึงควรดำเนินโครงการวิจัยต่อเนื่องที่เกี่ยวกับการคัดสรรผลงานศิลปะต้นแบบยุคใหม่ตั้งแต่ พ.ศ.2475 เป็นต้นมาจนถึงผลงานศิลปะหลังพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ รัชกาลที่ 9 เพื่อนำมาวิเคราะห์และตีความ โดยใช้ทั้งมุมมองทางประวัติศาสตร์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปะสาขาต่างๆ เพื่อให้เห็นประวัติศาสตร์ศิลปะร่วมสมัยของไทยที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อมองวิถีทางของอนาคตต่อไป

IV บทส่งท้าย

งานวิจัยนี้เริ่มต้นด้วยการศึกษาปฏิกริยาด้านอารมณ์ของชาวไทยที่มีต่อการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 9 อันเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค้อย่างเข้มข้นที่เรียกได้ว่าเป็นความเป่งบานของศิลปะไทย แต่เมื่อได้พินิจปรากฏการณ์ในเชิงลึกก็ค้นพบว่า ความสำนึกร่วมที่มีพระราชธาเป็นศูนย์รวมใจมีพลังเพียงพอที่จะปรับโครงสร้างลึกของสังคมไทยให้เป็นสังคมที่คิดเป็นศิลปะและใฝ่ใจในการสร้างงานศิลปะให้เป็นศักยภาพที่มีความต่อเนื่องและคงทนถาวร สัมพันธ์ภาพแนวนอนระหว่างพระราชธากับพสกนิกรเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ใช้เท่าไรก็ไม่หมดวันหมด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าศิลปะจะเป็นของทุกคน ศิลปะเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนก็ตาม แต่ก็ไม่ควรปล่อยให้ทุกคนเหล่านั้นต้องต่อสู้เพียงลำพัง หากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะในระดับมหภาค ตระหนักได้ว่าศิลปะสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และขับเคลื่อนสังคมไทยได้ในทุกวิกฤตการณ์ แล้วให้การส่งเสริมอย่างเหมาะสมและจริงจังตามแบบอย่างของพระราชธา ย่อมทำให้ศิลปะเป่งบานในสังคมได้อย่างยืนยง

บทสังเคราะห์นี้ทำหน้าที่หลักในการสกัดผลการวิจัยใน 5 สาขามาหลอมรวมเป็นคำตอบต่อโจทย์วิจัยที่ได้ตั้งไว้ ทั้งนี้เป็นที่แน่ชัดว่า ความภักดีต่อพระราชธาเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดความเป่งบานในการสร้างสรรค์งานศิลปะอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน รายงานของหัวหน้าโครงการฉบับนี้เป็นการมองภาพรวมโดยจะมีการอ้างอิงปรากฏการณ์เฉพาะหรือตัวงานศิลปะต้นแบบโดยสังเขป สำหรับการศึกษาศึกษาและวิเคราะห์เชิงลึกในส่วนที่เกี่ยวกับตัวงาน บริบท และปัจจัยเชื่อมโยงอื่นๆ จะปรากฏในรายงานของทั้ง 5 สาขา

มโนทัศน์สำคัญ

1. ร่วมสมัย

มโนทัศน์นี้ในขั้นต้นบ่งบอกช่วงเวลาว่าศิลปิน ศิลปะ หรืองานศิลปะดำรงอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับกลุ่มผู้รับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง ช่วงเวลาดังกล่าวอาจสั้นหรือยาวแล้วแต่กรณี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การยอมรับของผู้รับ ซึ่งในบางครั้งอาจครอบคลุมช่วงเวลาที่ยาวนานถึง 2-3 ชั่วคนได้ นัยที่สำคัญก็คือความ พ้องกันของช่วงเวลาเอื้อต่อการสื่อความระหว่างผู้สร้างกับผู้รับ หรือเอื้อต่อการสร้างและรับประสบการณ์ทาง ความคิด และ/หรืออารมณ์ความรู้สึกโดยผ่านงานสร้างสรรค์ทางศิลปะ ในอีกมิติหนึ่งอาจสังเกตได้ว่าวงการ ศิลปะในช่วงเวลาดังกล่าว มีทิศทาง อุดมการณ์ หรือกระบวนทัศน์ร่วมอันเป็นที่ยอมรับของทั้งผู้สร้างและ ผู้รับ โดยทั่วไปมโนทัศน์นี้ไม่มีลักษณะของการประเมินคุณค่า แต่ก็เล็งไม่ได้ที่จะได้รับการนำไปใช้ในการ สนับสนุน "กระแสหลัก" ของพัฒนาการทางศิลปะในช่วงใดช่วงหนึ่ง

2. เป็นอาชีพ - มืออาชีพ (professional)

ในด้านศิลปะ การกล่าวว่าผู้สร้างสรรค์ผู้ใดเป็นศิลปินอาชีพ หรือมืออาชีพ มีลักษณะเป็นการประเมิน คุณค่าว่าศิลปินผู้นั้นมีความสามารถในระดับสูง การกล่าวถึงมาตรฐานในลักษณะดังกล่าวเชื่อมโยงกับแนวคิด ที่ว่า เขาผู้นั้นทุ่มเทแรงกายแรงใจให้กับกิจแห่งการสร้างสรรค์อย่างเต็มที่ ในอีกมิติหนึ่ง ศิลปินที่สร้างผลงาน ที่มีคุณภาพย่อมได้รับการยอมรับจากสังคม และได้รับค่าตอบแทนที่เหมาะสมจนสามารถยึดการสร้างสรรค์ เป็นอาชีพได้ อย่างไรก็ตาม การใช้หลักเศรษฐศาสตร์มาอธิบายมโนทัศน์นี้แต่เพียงอย่างเดียว โดยไม่พะวงถึง ความสามารถในการสร้างสรรค์และคุณภาพหรือคุณค่าของผลงาน จัดได้ว่าเป็นการมองพลาดเป้า

3. สมัครเล่น (amateur)

รากศัพท์ภาษาฝรั่งเศส "amateur" มาจากคำกริยาภาษาละติน "amāre" แปลว่ารัก ผู้เป็น amateur คือผู้รัก หมายความว่าเพราะรักจึงสมัครเข้ามาประกอบกิจทางศิลปะ มโนทัศน์นี้มุ่งเน้นความสมัครใจอันเป็น แรงหนุนให้เกิดการสร้างสรรค์ที่เป็นอิสระ ปราศจากพันธะใดๆ อันอาจรวมถึงความจำเป็นในการหาเลี้ยงปาก เลี้ยงท้องด้วยการสร้างงาน ในความเป็นจริง ผู้รักสมัครเล่นนั้นแม้จะประกอบกิจอื่นเป็นงานหลัก แต่ก็อาจ สร้างงานที่มีคุณค่าขึ้นมาได้ มักจะมีการอ้างตัวอย่างของประมุขของชาติ เช่น ร.2 ผู้ทรงมีพระปรีชาญาณ ในทางศิลปะหลายแขนง หรือ พระเจ้า Frederick the Great ผู้ทรงเป็นนักดนตรีสมัครเล่นที่โดดเด่น ใน สังคมประเพณี ไม่ว่าจะป็นระดับราชสำนัก หรือระดับชาวบ้าน เส้นแบ่งระหว่างความเป็นมืออาชีพ กับความ เป็นผู้รักสมัครเล่นไม่ชัดเจน แต่ก็เป็นการเล็งไม่ได้ที่ในยุคหลังจะมีการใช้มโนทัศน์ว่า "มืออาชีพ" กับ "มือ สมัครเล่น" ไปในทางเปรียบเทียบด้านความสามารถ ซึ่งในกรณีหลังนี้ คำว่า "มือสมัครเล่น" จะตรงกับคำว่า "amateurish" มากกว่า "amateur"

4. วัฒนธรรมอัมพวา

อัมพวา หลังเสียกรุงครั้งที่ 2 ในยุครุ่งธนบุรี เป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากกรุงเก่า หลอมเข้ากับวิถีชีวิตของชาวบ้านผู้ประกอบสัมมาอาชีพด้วยเกษตรกรรมและบ่มเพาะการสร้างสรรค์งาน ศิลปะสาขาต่างๆ ไปพร้อมกันด้วย การก่อตั้งเมืองหลวงใหม่และราชวงศ์ใหม่ เป็นการฟื้นตัวทางวัฒนธรรมที่ ได้รับแรงหนุนจากอัมพวา ความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมในยุคต้นรัตนโกสินทร์ อันจะเห็นได้จากงานศิลปะ อันทรงคุณค่าที่มีการสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 2 ซึ่งประสูติที่อัมพวาในฐานะสามัญชน เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า

วัฒนธรรมพื้นบ้านกับวัฒนธรรมราชสำนักสองทางให้แกกัน ความสัมพันธ์แนวนอนจึงเป็นลักษณะเด่นของการหลอมรวมนี้ การกล่าวถึง “วัฒนธรรมอัมพวา” ในเชิงวิชาการจึงเท่ากับเป็นการบ่งบอกถึง “กระบวนทัศน์” (paradigm) หนึ่งที่ทำให้เห็นความแข็งแกร่งของวัฒนธรรมไทยที่ฟื้นตัวจากความล่มสลายในทางกายภาพและในทางการเมืองได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว ศิลปะจากแผ่นดินแม่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตแนวคนธรรมดาสามัญที่สามารถปรับตัวเข้าสู่บริบทอื่น เช่นราชสำนัก ได้ทุกเมื่อ มรดกทางวัฒนธรรมจากอัมพวายังมีบทบาทอันสำคัญอยู่ในยุคปัจจุบัน เช่นในกรอบของสังคีตศิลป์

5. ความสำนึกร่วม

ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลที่มีต่อเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่มีความพ้องกันจนถึงระดับที่เป็นความรู้สึกร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคม โดยที่ได้รับการใคร่ครวญไตร่ตรองจนกลายเป็นพลังหนุนเนื่องให้เกิดความตื่นตัวในการสร้างและรับงานศิลปะและงานวิจารณ์

6. มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์

วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมมนุษย์ ซึ่งสื่อสารกันโดยตรงด้วยปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ก่อนที่เทคโนโลยีจะเข้ามาสร้างตัวกลางหรือตัวแทนในการสื่อสาร แม้ในโลกที่เทคโนโลยีสื่อสารมีพลังสูงมาก สมาชิกของสังคมจะคงความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันก็ต่อเมื่อสังคมนั้นยังสามารถรักษาไออุ่นแห่งความเป็นมนุษย์ไว้ได้ด้วยการสื่อสารในโลกแห่งความเป็นจริง ในวงการศิลปะ การที่ศิลปินสื่อสารกับมหาชนโดยตรง หรือมหาชนได้สัมผัสกับงานต้นแบบ เป็นประสบการณ์ที่มีอาจทดแทนได้ด้วยสื่อกลางในรูปแบบอื่น

7. สัมพันธภาพแนวนอน

โดยทั่วไปหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของประชาคมหรือสังคม ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้อย่างเสรี โดยปราศจากปัจจัยขวางกั้นที่มาจากความแตกต่างทางเชื้อชาติ ชนชั้น สถานะทางสังคม พื้นฐานการศึกษา ฯลฯ ในบริบทของงานวิจัยนี้ การที่พระราชาทรงสนพระทัยต่อพสกนิกรมิใช่เพียงแต่ระดับสัญลักษณ์ แต่ทรงอาสาช่วยงานของรัฐด้วยการสนพระทัย และสร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับพสกนิกร ในการช่วยยกระดับความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ตลอดจนการหนุนการประกอบสัมมาอาชีพะ เป็นการปรับความเชื่อโบราณที่ไทยรับมาจากชมพูทวีปอันว่าด้วยความเป็นสมมุติเทพของพระราชา ผ่านระบบพ่อขุนของยุคสุโขทัยให้เข้าสู่ยุคประชาธิปไตย พระองค์จึงทรงได้รับความเคารพรักจากประชาชนที่ถือว่าพระองค์คือ “พ่อ” ตลอดรัชสมัยอันยาวนาน มีกษัตริย์และประมุขของประเทศหลายประเทศที่ได้นำวิธีการของพระองค์ไปปรับใช้ นั่นคือความทันสมัยของสัมพันธภาพแนวนอน

8. โครงสร้างลึก

เป็นการหยิบยืมมโนทัศน์ทางภาษาศาสตร์มาใช้กับการวิจารณ์และการศึกษาศิลปะแขนงต่างๆ โดยมุ่งมองไปที่พื้นฐานและชนบททางวัฒนธรรมที่ซึมซับลงสู่ความสำนึกร่วมของมหาชน แม้จะไม่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดอย่างต่อเนื่อง แต่ก็รู้สึกได้ สัมผัสได้ด้วยใจ เมื่อมีแรงกระทบซึ่งก็มีลักษณะเป็นการกระทบทางใจ เช่นกันที่มาจากเหตุการณ์สำคัญ เช่น การสวรรคตของรัชกาลที่ 9 ศิลปินและผู้รักสมัครเล่นที่มีความอ่อนไหวทางอารมณ์และความสามารถในการแสดงออกด้วยศิลปะแขนงต่างๆ จึงสร้างงานขึ้นมาได้ ในบางครั้งโดย

ฉับพลัน ราวกับเป็นการแสดงออกที่พรั่งพรูออกมาจากสัญชาตญาณ แต่แท้ที่จริงแล้ว พวกเขาดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ในโครงสร้างลึกลงมาสร้างงานใหม่ อันเป็นตัวแทนของความสำนึกร่วมได้

9. โฉมทิว (motif)

ความคิดที่แสดงออกเป็นรูปธรรมด้วยงานศิลปะสาขาต่างๆ เป็นการแสดงออกซ้ำๆ จนกลายเป็นภาพจำ หรือลักษณะเฉพาะของงานศิลปะนั้นๆ ในคติชนวิทยา มีการจัดระบบของโฉมทิวของเรื่องเล่าพื้นบ้านอย่างเป็นศาสตร์ และในด้านดนตรี ริชาร์ด วากเนอร์ ใช้ Leitmotiv (ลีลานำ) ในการเล่าเรื่องหรือแสดงลักษณะเฉพาะของตัวละคร ซึ่งส่งอิทธิพลไปสู่ศิลปะแขนงอื่น เช่น วรรณศิลป์ ในการวิจัยครั้งนี้ โฉมทิวที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ หรือลักษณะเฉพาะส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 9 แสดงออกด้วยศิลปะหลากหลาย เป็นการใช้รูปธรรมผูกใจคนให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ